

РОЗДІЛ ІХ

СУЧАСНІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

9.1 Економічна безпека підприємства: поняття і підходи

9.2 Розвиток адміністрування системи економічної безпеки підприємств в сучасних умовах

9.3 Теоретико-методичні аспекти визначення оптимальної структури капіталу корпорації

9.4 Теоретичні аспекти діагностики економічної безпеки функціонування та розвитку корпоративних систем

9.1 Економічна безпека підприємства: поняття і підходи

На сьогоднішній день стан економіки України не на такому високому рівні, щоб забезпечити достатній рівень існування підприємств. Підприємства України, що функціонують в нестабільному економічному середовищі, є збитковими, переживають спад виробництва, а досить часто перебувають на межі банкрутства. В економічній ситуації, підприємства самі визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організовують виробництво і збут продукції, повністю відповідають за результати господарської діяльності, оскільки держава не відповідає за результати фінансово-господарської діяльності підприємства, забезпечення економічної безпеки. Підприємства-виробники промислової продукції стикаються з певними труднощами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, які зумовлені впливом зовнішнього і внутрішнього середовища.

Важливо врахувати той факт, що формування ринкової економіки в Україні істотно змінило умови діяльності підприємств: змінилися форми й

методи державного регулювання, підсилюється вплив зовнішнього середовища, основною рисою якого є невизначеність, підвищився рівень відповідальності керівників підприємства за самостійно прийняті управлінські рішення.

Головними загрозами зовнішнього середовища, що стримують розвиток зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних промислових підприємств є нестабільність політико-економічного становища України, недосконалість створених державою умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, високий рівень оподаткування, брак уваги держави до розвитку високотехнологічних галузей промисловості, що спричиняють нераціональну структуру експорту і малоперспективну модель міжнародної спеціалізації України.

Не менш істотною є загроза високої конкуренції з боку західних компаній, які, створюючи різноманітні бар'єри при вході на ринок, не дають можливість вітчизняним підприємствам конкурувати зі своєю продукцією на ринках розвинених країн.

Розглядаючи промислове підприємство як самостійний господарючий суб'єкт, що взаємодіє із зовнішнім середовищем, слід визнати, що його діяльність носить ризиковий характер. Це пояснюється специфікою виробництва. Управлінські рішення, що приймаються керівниками підприємств із питань забезпечення та постійного підвищення результативності їх функціонування, завжди пов'язані з ризиком їх невиконання (або недовиконання).

Система економічної безпеки кожного підприємства залежать від чинної в державі законодавчої бази, від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств, від розуміння кожним з працівників важливості гарантування безпеки бізнесу, а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств.

Економічна безпека підприємства. Як це не дивно, в офіційних документах відсутнє поняття економічної безпеки підприємства (організації, юридичної особи). В певній мірі це відображає ставлення держави до

підприємництва. Що ж таке безпека взагалі? У Законі України «Про основи національної безпеки України» дано такі визначення: «Безпека - стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз». «Національні інтереси (життєво важливі інтереси) - життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток». «Загрози безпеці - наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України» [1].

Відзначимо, що якщо просто за змістом підставити поняття «загроза» і «життєво важливі інтереси» в первинне визначення безпеки, то вийде, що «безпека є стан, в якому забезпечені існування і можливості прогресивного розвитку». Чому так важливо дати визначення основних термінів - безпеки або економічній безпеці підприємства (ЕБП)? Фактично визначення безпеки говорить про ідеологію, яка закладається в теорію безпеки і потім втілюється на практиці. У літературі, дослідженнях на тему безпеки дано достатню кількість визначень, як безпеки, так і економічної безпеки підприємств. Кожне з цих визначень, безумовно, має право на існування і є, по суті, найбільш концентрованим вираженням поглядів кожного автора на саме поняття безпеки, а також на діяльність по забезпеченню безпеки.

Два підходи до визначення безпеки. Перший підхід заснований на використанні понять загрози і захищеності від загроз. Другий підхід, уникаючи вживання поняття загрози у визначенні безпеки, базується на управлінських або економічних поняттях: ефективність, досягнення мети, функціонування, розвиток. Існують також визначення, що об'єднують або змішують обидва підходи. Визначення, що відноситься до першого підходу: «Під економічною безпекою підприємницької структури будемо розуміти захищеність її життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємницької структури, її кадрового та інтелектуального

потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, яка забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного та соціального характеру». Визначення, які поєднують елементи першого і другого підходів: «Економічна безпека підприємства - це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому». «Економічна безпека підприємства (фірми) - це такий стан даного господарського суб'єкта, при якому життєво важливі компоненти структури та діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін» [2,3].

«Економічна безпека підприємства - це такий стан господарського суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів домагається запобігання, ослаблення або захисту від існуючих небезпек і загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції і господарського ризику» [3].

Визначення, що відносяться до другого підходу: «Економічна безпека промислового підприємства - це безперервний процес забезпечення на промисловому підприємстві, що знаходиться в певному зовнішньому оточенні, стабільності його функціонування, фінансової рівноваги та регулярного отримання прибутку, а також можливості виконання поставлених цілей і завдань, здатності його до подальшого розвитку і вдосконалення на різних стадіях життєвого циклу підприємства і в процесі зміни конкурентних ринкових стратегій ». «Безпека підприємства - це такий стан його правових економічних і виробничих відносин, а також матеріальних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів, яке виражає здатність підприємства до стабільного функціонування». «Економічна безпека підприємства - це стан підприємства, яке характеризується його

здатністю нормально функціонувати для досягнення своїх цілей при існуючих зовнішніх умовах і їх зміні в певних межах» [2,3].

Під нормальним тут розуміється таке функціонування підприємства, яке в існуючих зовнішніх умовах забезпечує досягнення підприємством поставлених цілей оптимальним чином або досить близьким до нього. Два підходи до визначення безпеки говорять про наявність двох відповідних їм точок зору на сутність поняття безпеки. Перша. Існує об'єкт (підприємство), що характеризується серед інших наявністю якогось виділеного параметра (структури, нормального функціонування, життєво важливих інтересів, потреб, існування, прогресивного розвитку, і т.д.). Існують (а priori) загрози цьому параметру - явища, здатні вплинути на нього небажаним чином. Якщо ж цей параметр захищений від загроз, то забезпечена і безпека об'єкта. Іншими словами, спочатку передбачається наявність у об'єкта якогось основного, найважливішого параметра, і обов'язково існування загроз цьому параметру. Потім робиться припущення (досить сміливе), що якщо цей параметр захищений від таких загроз, то це і є стан безпеки всього об'єкту. При цьому критерій захищеності параметра часто відсутній, втім, як і обґрунтування вибору саме цього параметра і критерію. Друга. Існує об'єкт (підприємство) і у нього є цілі, які він намагається досягти. Об'єкт має деяку внутрішню структуру (середовище) і існує в деякому зовнішньому середовищі. В силу певних властивостей внутрішньої структури (середовища) весь об'єкт може володіти деякою властивістю, (перебувати в стані, званому «безпека»). Це означає, що якщо зовнішнє середовище і має на нього негативний вплив в певних межах, то об'єкт все одно функціонує і досягає своїх цілей, точно так, якби середовище і не чинило на нього такі загрози. І якщо зміна зовнішніх умов не виходить за певні межі, то функціонування і досягнення ним своїх цілей гарантовано. Хотілося б підкреслити, що перший підхід розглядає економічну безпеку скоріше як необхідну умову досягнення підприємством своєї мети, а другий - скоріше як достатню умову. Підприємство - це в першу чергу об'єкт економічних

відносин. Власникові (акціонеру) підприємства передусім важливо досягти поставленої ним мети, яка, як правило, носить економічний характер. Чи будуть виникати в процесі досягнення поставленої ним мети якісь загрози, чи буде взагалі вестися з ними боротьба, як вона буде вестися - власнику, швидше за все, все одно. Боротьба з погрозами як така, найчастіше, не є метою створення та володіння підприємством власником, ведення ним економічної діяльності. Втім, міркування економічної доцільності ведення боротьби із загрозами напевно викличе інтерес власника, оскільки це безпосередньо зачіпає його матеріальні інтереси, а ведення цієї боротьби вимагає здійснення витрат, при тому, що виграш неочевидний. У силу цих міркувань можна вважати другий підхід до визначення безпеки більш правильним з економічної точки зору. Також варто відзначити, що термін «безпека підприємства» практично близький до терміну «економічна безпека підприємства», саме тому, що підприємство - це в першу чергу об'єкт економічних відносин.

Чи так вже важливо визначення економічної безпеки? Логічно припустити, що в першому випадку забезпечення економічної безпеки ідеологічно і практично буде зведена до захисту обраного у визначенні параметра, або елемента, що характеризує безпеку. У другому випадку забезпечення економічної безпеки - це на порядок більш широке завдання додання об'єкту (підприємству) таких якостей, включаючи внутрішню структуру та порядок функціонування, при яких він зможе досягти своєї мети. В силу вищесказаного, другий підхід є більш правильним. При другому підході в порівнянні з першим розширена сфера діяльності по забезпеченню безпеки, а пріоритети в діяльності по забезпеченню безпеки зміщені від охоронно-детективних до аналітико-управлінських. Це, в свою чергу, вимагає абсолютно іншої кваліфікації персоналу, що займається забезпеченням безпеки, і принципово іншій організації цієї діяльності. Підхід, заснований на боротьбі з загрозами, по ефективності повинен бути свідомо нижче, ніж підхід, заснований на підтримці режиму нормального

функціонування, в силу його обмеженості, як в області впливу, так і методів впливу. Більш докладно різниця в підходах буде освітлена нижче. Хотілося б також коротко зупинитися на такому питанні, як види безпеки. В даний час можна зустріти такі терміни: економічна безпека підприємства, корпоративна безпека, безпека підприємства, що позначають зазвичай одне і те ж поняття. Також по тим або іншим критеріям виділяють наступні види безпеки: економічна, фінансова, комерційна, інформаційна, кадрова, психологічна, фізична, пожежна, і т.д. [4,5].

Загроза. В даний час в літературі існує багато понять: «загроза економічній безпеці», «загроза безпеці підприємництва», «загроза безпеці підприємства» зі схожим змістом. Наведемо деякі визначення загрози: «... будь-який конфлікт цілей із зовнішнім середовищем або внутрішньою структурою і алгоритмами функціонування ». «... Реально чи потенційно можливі дії або умови навмисного або випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріальної (прямої або непрямої) шкоди, що приводить до фінансових втрат, включаючи і упущену вигоду» «... потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії зловмисників, здатні завдати моральну, фізичну або матеріальну шкоду ». «... такий розвиток подій, дія (бездіяльність), в результаті яких з'являється можливість або підвищується ймовірність порушення нормального функціонування підприємства і недосягнення ним своїх цілей, зокрема, нанесення підприємству будь-якого виду збитку ». Хотілося б порівняти близьку категорію - підприємницький ризик. Під підприємницьким ризиком розуміють «економічну категорію, яка кількісно (та й якісно) виражається в невизначеності результату наміченої до здійснення підприємницької діяльності, що відбиває ступінь неуспіху (або успіху) діяльності підприємця (фірми) в порівнянні з заданими результатами. Іноді виділяють іншу категорію - господарський ризик. Так, дано таке визначення: «господарський ризик - це спосіб ведення господарства в непередбачених умовах (обставинах) при якому створюються завдяки

особливим здібностям підприємця можливості та необхідність запобігати, зменшувати несприятливий вплив стохастичних умов і отримувати в цих умовах підприємницький дохід» [6].

Таким чином, ризик - це ведення діяльності в умовах невизначеності, або ж взагалі сама невизначеність умов і результатів діяльності, а загроза - це вже цілком певний негативний розвиток подій. Отже, можна сказати, що загроза - це реалізований по небажаному варіанту ризик, або заздалегідь відомий сценарій несприятливого розвитку подій, відповідно виходить за рамки поняття нормальної невизначеності умов господарської діяльності. Варто зауважити, що ідеологічна схожість понять «ризик» і «загроза» призводить до необхідності чітко розділити сфери дії служб підприємства. Справа в тому, що на підприємстві можуть бути створені служба безпеки, служба внутрішнього контролю, служба внутрішнього аудиту, а також підрозділ, що займається управлінням ризиками (ризик-менеджмент). Вони вирішують по суті суміжні або схожі завдання. Неправильна організація роботи та взаємодії цих служб може призвести до як наявності «неохоплених» жодною з цих служб областей у фінансово-господарській діяльності підприємства, так і до непотрібного дублювання діяльності. У літературі існує безліч класифікацій загроз економічній безпеці підприємства:

- по джерелу (внутрішні, зовнішні);
- за природою виникнення (політичні, кримінальні, конкурентні, контрагентські, інші);
- по ймовірності реалізації (реальні, потенційні);
- по об'єкту посягання (інформація, персонал, фінанси, товарно-матеріальні цінності, ділова репутація, інше);
- по можливості прогнозування (прогнозовані, непрогнозовані);
- за величиною очікуваного збитку (катастрофічні, значні, що викликають труднощі);
- інші класифікаційні ознаки.

Абсолютно аналогічним чином в літературі класифікуються і ризики, що ще раз свідчить на користь того, що загроза - це варіант (або стадія) розвитку ризику. Тема управління ризиками (ризик-менеджмент) досить часто висвітлюється в літературі з безпеки. Хотілося б також зазначити, що для практичних цілей найбільш важливі наступні класифікації загроз економічної безпеки:

- за величиною очікуваного збитку;
- по можливості настання;
- по можливості (відносній вартості) протидії;
- по співвідношенню характерного часу від моменту виявлення виникнення загрози економічної безпеки до нанесення економічного збитку або моменту настання неминучості нанесення ЕЗ підприємству і часу відповідної реакції - протидії підприємства, що усуває цю загрозу;
- за ступенем мотивації суб'єкта загрози. [4,5].

Аналізуючи суттєві загрози забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні, доцільно виділити наступний їх перелік [7]:

- повільніше реагування державних інституцій на зміну умов господарювання порівняно з адаптацією до них підприємців;
- недостатня активність національних підприємницьких структур щодо участі у процесах розробки державної політики і прийняття рішень, низька якість роботи системи державного управління економічною безпекою підприємництва;
- нестача робочої сили та тіньова зайнятість;
- поширення практики рейдерства як механізму захоплення влади над підприємством за допомогою державного апарату управління.
- ненормована приватизація, що призвела до привласнення значних ресурсів без значних витрат, а також до спроб перерозподілу власності зокрема й кримінальним шляхом;

- загибель слабких, неефективних підприємств, які не витримують ринкової конкуренції – через 1-4 роки роботи на ринку;
- відсутність чіткої системи правового захисту приватного підприємництва.

Основними елементами системи економічної безпеки підприємства є: захист комерційної таємниці та конфіденційності інформації; комп'ютерна безпека; внутрішня безпека; безпека будинків і споруд; фізична безпека; технічна безпека; безпека зв'язку; безпека господарсько-договірної діяльності; безпека перевезень вантажів та осіб; безпека рекламних, культурних, масових заходів, ділових зустрічей та переговорів; протипожежна безпека; екологічна безпека; радіаційно-хімічна безпека; конкурентна розвідка; інформаційно-аналітична робота; експертна перевірка механізму системи забезпечення.

Також до структурного складу системи економічної безпеки включають: фінансову безпеку, силову безпеку, техніко-технологічну безпеку, правову безпеку, кадрову безпеку та логістично-виробничу безпеку [8]. Економічна безпека підприємства характеризується сукупністю якісних і кількісних показників, найважливішим серед яких вважається рівень економічної безпеки, який визначається станом використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства. Цей показник залежить від спроможності керівництва підприємства і спеціалістів (менеджерів) ефективно уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

У кризові періоди розвитку найбільшу небезпеку для підприємства представляє руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного та кадрового), як головного фактора життєдіяльності підприємства, його можливостей. При цьому умови господарювання такі, що не забезпечується здатність потенціалу до відтворення. Ресурси для цього підприємство може здобувати тільки виходячи з результатів своєї діяльності

(точніше – амортизаційних відрахувань і прибутку), а також за рахунок позикових коштів [8]. Обидва ці джерела інвестицій у кризовій ситуації у підприємства, як правило, виявляються перекриті. Суттєву загрозу економічній безпеці фірм становить небезпека захоплення зарубіжними інвесторами контрольних пакетів акцій провідних українських підприємств. У відповідній ситуації вони здатні заблокувати виробництво конкурентоспроможної продукції і не допустити її не тільки на світовий ринок, а й на внутрішній ринок України [9]. Економічній безпеці фірм істотно загрожують також криміналізація всіх сфер життя суспільства, корумпованість чиновників, агресивність мафіозних структур, загрози особистої безпеки керівництва. Ступінь цих загроз залежить від комерційної діяльності, масштабів організацій, що функціонують на ринку.

До ресурсів забезпечення надійного існування і прогресивного розвитку підприємства відносяться: персонал підприємства, матеріальні та інтелектуальні (інформаційні) ресурси.

У цілому економічна безпека підприємства передбачає:

- високу фінансову ефективність, незалежність і стійкість роботи підприємства;
- розвиненість і конкурентоспроможність технологічної бази підприємства;
- високий рівень організації управління підприємством;
- жорсткий кадровий відбір;
- забезпечення відповідності екологічним стандартам;
- ефективний механізм правового регулювання всіх напрямків діяльності підприємства;
- забезпечення інформаційної безпеки роботи підприємства;
- гарантії безпеки працівників підприємства, а також збереження їх майна та професійних інтересів [10,11].

До ресурсів забезпечення надійного існування і прогресивного розвитку підприємства відносяться: персонал підприємства, матеріальні та інтелектуальні (інформаційні) ресурси. Сутність фінансової безпеки підприємства полягає у здатності підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей загальної корпоративної стратегії, в умовах невизначеного і конкурентного середовища. Під процесом забезпечення фінансової складової економічної безпеки господарюючих суб'єктів слід розуміти сукупність заходів, спрямованих на запобігання збитку від негативних впливів на їх економічну безпеку з різних аспектів фінансово-господарської діяльності.

Стратегія управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах нестабільного існування повинна включати наступні складові:

- діагностика кризових ситуацій;
- поділ об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів;
- визначення переліку заходів щодо запобігання загроз економічній безпеці;
- оцінка ефективності запланованих заходів з точки зору нейтралізації негативних впливів;
- оцінка вартості запропонованих заходів щодо усунення загроз економічній безпеці [11].

Важливе значення в забезпеченні фінансової безпеки підприємства має розробка індикаторів фінансової безпеки. Для фінансової безпеки значення мають не самі показники, а їх порогові значення, за межами значень порогових показників підприємство втрачає здатність до стійкості, динамічного саморозвитку, конкурентоспроможності на зовнішніх і внутрішніх ринках, стає об'єктом ворожого поглинання.

Належний рівень економічної безпеки у великій мірі залежить від складу кадрів, їх інтелектуального потенціалу та професіоналізму.

Охорона інтелектуальної та кадрової складової економічної безпеки охоплює два взаємопов'язаних і в той же час самостійних напрямки

діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання: перший – орієнтований на роботу з персоналом фірми, на підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу; другий – націлений на збереження і розвиток інтелектуального потенціалу, тобто на охорону сукупності прав на інтелектуальну власність (у тому числі на патенти та ліцензії), а також на використання накопичених знань і професійного досвіду працівників підприємства (організації).

Кадрова безпека – це процес запобігання негативних впливів на економічну безпеку підприємства за рахунок ліквідації або зниження ризиків і загроз, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому. Кадрова безпека займає домінуюче положення по відношенню до інших елементів системи безпеки компанії, так як вона "працює" з персоналом, кадрами, а вони у будь-якій складовій є первинними. Слід розрізняти зовнішні та внутрішні загрози. Зовнішні негативні впливи – це дії, явища або процеси, які не залежать від волі і свідомості співробітників підприємства і тягнуть нанесення збитку.

Причини виникнення зовнішніх негативних впливів зазвичай мають двоякий характер: політичний і законодавчо-правовий.

До першої групи причин можуть бути віднесені:

- зіткнення інтересів різних суспільних груп (верств) населення з економічних, національних, релігійних та інших мотивів;
- військові конфлікти (дії);
- економічні та політичні кризи світового (міжнародного) характеру.

У другій групі причин зазвичай виділяють:

- здійснення політичних та інших цілей що перебувають при владі партіями (суспільними рухами);
- зміна положень чинного законодавства з питань власності, господарського та трудового права, оподаткування тощо

Проблема забезпечення екологічної безпеки суспільства з боку підприємства, яке здійснює комерційну діяльність, може бути вирішена тільки шляхом розробки і дотримання національних (міжнародних) норм максимально допустимих змістів шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє середовище, і екологічних параметрів продукції, що випускається [12].

Показники технологічної складової економічної безпеки повинні відображати стан виробничого потенціалу підприємства, ефективність використання ресурсів, прогресивність застосовуваних технологій. Для оцінки технологічної складової економічної безпеки доцільно застосовувати такі показники: показники руху та технічного стану основних засобів (коефіцієнт оновлення, вибуття, приросту, зносу, придатності); показники використання основних засобів (фондовіддача, фондомісткість, рентабельність основних засобів); показники використання виробничих потужностей підприємства, окремих видів машин і устаткування (коефіцієнт використання виробничої потужності, коефіцієнт інтенсивності і екстенсивності) та ін. Для оцінки здатності підприємства до розвитку на основі впровадження нової техніки і виконання планових науково-технічних програм необхідно розраховувати коефіцієнт співвідношення фактичних і необхідних інвестицій у виробництво, тобто враховувати одночасні і поточні витрати на НДДКР і НДР. Нововведення є одним з джерел прибутку і підвищення економічної безпеки підприємства. У світовій практиці використовується для цих цілей показник витрат на нововведення. Він характеризує здатність підприємства до інноваційної діяльності і, крім витрат на науково-дослідні розробки, враховує витрати на дизайн та маркетинг [13].

В основі розробки комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства повинна лежати певна концепція, яка в себе включає мету комплексної системи забезпечення економічної безпеки, її завдання, принципи діяльності, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику. Мету даної системи можна сформулювати наступним чином: мінімізація зовнішніх і

внутрішніх загроз економічного стану підприємства, в тому числі його фінансових, матеріальних, інформаційних і кадрових ресурсів на основі розробленого і реалізованого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру.

Об'єктом системи в цілому зазвичай виступає стабільний економічний стан підприємства в поточному й перспективному періоді. Конкретними ж об'єктами захисту частіше виступають ресурси: фінансові, матеріальні, інформаційні, кадрові та т.п. Суб'єкт системи забезпечення економічної безпеки підприємства, як правило, носить більш складний характер, оскільки його діяльність обумовлюється не тільки особливостями і характеристиками об'єкта, але і специфічними умовами зовнішнього середовища, що оточує підприємство. Виходячи з цього, можна виділити дві групи суб'єктів, що забезпечують економічну безпеку підприємства: зовнішні суб'єкти і внутрішні. До зовнішніх суб'єктів відносяться органи законодавчої, виконавчої та судової влади, покликані забезпечувати безпеку всіх без винятку законотворчих учасників господарських відносин [8,10].

Системою економічної безпеки підприємства (СЕБ) є комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

До числа основних завдань СЕБ будь-якої комерційної структури відносяться:

- захист законних прав та інтересів підприємства та його співробітників;
- збір, аналіз, оцінка даних і прогнозування розвитку обстановки;
- вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу в компанії;
- своєчасне виявлення можливих прагнень до підприємства та його співробітникам з боку джерел зовнішніх загроз безпеки;

- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб із протиправними намірами;
  - протидія технічному проникненню в злочинних цілях;
  - виявлення, попередження і припинення можливої протиправної та іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеки;
  - захист співробітників підприємства від насильницьких посягань;
- [13]
- забезпечення збереження матеріальних цінностей і відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства;
  - добування необхідної інформації для вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики економічної діяльності компанії;
  - фізична і технічна охорона будівель, споруд, території і транспортних засобів;
  - формування серед населення та ділових партнерів сприятливого думки про підприємство, що сприяє реалізації планів економічної діяльності та статутних цілей;
  - відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої в результаті неправомірних дій організацій і окремих осіб;
  - контроль за ефективністю функціонування системи безпеки, вдосконалення її елементів [13,14].

З метою досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство має проводити роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи. Для торгових підприємств і підприємств, що працюють на фінансових ринках, включаючи банки: на фондових ринках; таких, що здійснюють страхову і інвестиційну діяльність, необхідно відзначити, що в забезпеченні економічної безпеки і ефективного функціонування цих підприємств важливу роль відіграє інформаційне

забезпечення бізнесу, а також фактор фінансової діяльності. Для підприємств, що працюють на фінансових ринках, дуже важливе значення у забезпеченні їх економічної безпеки має рівень персоналу такого підприємства.

Таким чином, для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств головним завданням є передбачення і випередження можливих загроз, що призводять до кризового стану, а також проведення антикризового управління, яке спрямоване на виведення підприємства з кризового стану. Слід мати на увазі, що найбільше значення у справі забезпечення економічної безпеки підприємництва мають первинні економіко-правові та організаційні заходи, що забезпечують фундамент, основу системи безпеки, на відміну від вторинних – технічних, фізичних тощо.

Список літератури: 1. Закон України « Про основи національної безпеки» від 19.06.2003 № 964-IV зі змінами та доповненнями 2. *Донець Л. І., Ващенко Н. В.* Економічна безпека підприємства: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с. 3. *Берлач А. І.* Безпека бізнесу: Навч. посіб. – К.: Університет «Україна», 2007. – 280 с. 4. *Вечканов Г. С.* Экономическая безопасность: Учеб. для вузов. — СПб. Питер, 2007. — 384 е.: ил. — (Сер. "Учебник для вузов"). 5. *Беспалько А.А.*, к. э. н., генеральный директор ООО «ЦПКБ». Экономическая безопасность предприятий. Понятия, подходы, принципы.- М.: Директор безопасности, 2011г. 6. *Варналій З.С.* Основи підприємництва. – К.: Знання-Прес, 2002. – 239 с. 7. *Камлик М. І.* Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / М.І. Камлик – К.: Атіка, 2005. – 432с. 8. *Козаченко Г.В.* Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія./ Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280с. 9. *Пономаренко В.С., Кавун С.В.* Концептуальні основи економічної безпеки. Монографія .– Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 256с. 10. *Новикова О.Ф.* Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення./ О.Ф. Новикова, Р.В. Потоколенко. Інститут економіки промисловості НАН України – Донецьк, Издательство «Прима»,2006. – 407с.11. *Лоханова Н.* Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку/ Н. Лоханова// Економіст. – 2005. – №2. – С 52 – 56. 12. *Евдокимов Ф.И., Белозубенко В.С., Бородин О.А.* Факторы и методы оценки экономической безопасности предприятия. – <http://masters.donntu.edu.ua> 13. *Кавун С.В.*, Концептуальная модель системы экономической безопасности предприятия.// Науковий журнал "Економіка розвитку". № 3(43). С. 23 – 26 14. *Терехов И.С.* Экономическая безопасность предприятия как успешная составляющая современного бизнеса.// <http://www.bre.ru/security>

9.2 Розвиток адміністрування системи економічної безпеки підприємств в сучасних умовах

Розвиток сучасного глобалізованого суспільства характеризується зростанням темпу життя, інтенсифікацією всіх видів діяльності, перебудовою

і трансформацією виробничих і господарських зв'язків, які вимагають умілого адміністрування системою управління підприємств в цілому і системою економічної безпеки як гарантованого елементу їх сталого розвитку. У цей час в Україні здійснюються глибокі перетворення, обумовлені демократизацією суспільного життя, переходом національної економіки до антикризової ринкової системи господарювання і прагненням інтегруватися у світове господарство. Однак досвід останніх років соціально-економічного розвитку країни в умовах незалежності виявив істотні недоліки в організації цих перетворень, в адмініструванні їх практичного здійснення. Це обумовило значний спад виробництва, погіршення матеріального становища широких верств населення, зниження його стійкості до внутрішніх і зовнішніх викликів навколишнього середовища. Криза, що вразила суспільство, на думку авторитетних фахівців, набула системного характеру. Однією з основних складових загальної кризи, за нашим глибоким переконанням, стала криза управління підприємствами, зокрема, недостатньо ефективного адміністрування системи економічної безпеки підприємств.

Ця криза адміністрування системи економічної безпеки підприємств полягає у тому, що, по-перше, кардинальні зміни суспільно-політичної і соціально-економічної систем не супроводжувалися відповідними змінами моделей і методів управління системою економічної безпеки підприємств. По-друге, істотна частина фахівців, які сформувалися як керівники при адміністративно-командній системі і плановій економіці, виявилися нездатними ефективно працювати в кризових умовах ринку, демократизації суспільних відносин і господарської самостійності. По-третє, у масовій свідомості керівників і персоналу підприємств ще не відбулися необхідні рішучі зміни, що забезпечують прийняття не тільки організаційно-економічних механізмів ринку, але й відповідних адміністративних підходів до забезпечення економічної безпеки підприємств, їх корпоративних цінностей і орієнтації на антикризове управління.

Аналізу цієї ситуації присвячені дослідження відомих економістів. У загальнотеоретичному плані проблеми безпечного розвитку розроблялися в роботах таких вчених як Л. І. Абалкин, О. А. Бельков, І. Богданов, В. А. Прочан, Н. П. Вашекин, С. Ю. Глазьев, М. І. Дзलिएв, В. С. Загашвили, В. Д. Комарів, М. М. Моисеев, В. Л. Тамбовцев, А. Д. Урсул і ін. Розв'язання окремих аспектів забезпечення економічної безпеки на рівні господарюючих суб'єктів приділяли увагу такі вітчизняні і закордонні дослідники як О.В. Ареф'єва, В.О. Бланк, А.Е. Воронкова, С.М. Ілляшенко, Г.В. Задорожний, Г.В. Козаченко, Л.А. Костирко, В.П. Пономарів, О.О. Терещенко, В.В. Шликов та інші. Однак розвиток економіки сприяє постійному вивченню, удосконаленню адміністрування системи економічної безпеки підприємства.

Аналіз літературних джерел із проблеми формування економічної безпеки для різних інституційних рівнів свідчить про різноманітність думок авторів щодо основних термінів, що ускладнює розуміння досліджуваних процесів. Отже, з метою уточнення категоріального апарату по питаннях наукових досліджень детально розглянемо сутність поняття економічної безпеки.

Сучасні автори дають декілька нових трактувань поняття економічної безпеки, наприклад, А. Бандурка вважає, що це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку [10].

П. Орлов дав таке визначення економічної безпеки - це стан і здатність протистояти будь-яким чинникам небезпеки, що руйнують організаційні структури і обмежують здатність реалізувати суспільну місію [11].

А теорія економічної безпеки видатного ученого Г. Пастернака-Таранушенка декілька відрізняється від попередніх. Він вважав, що економічна безпека - це стан держави, за яку вона забезпечена можливістю створення і розвитку розуму для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому і зростання добробуту її жителів [12].

А. Новікова трактує економічну безпеку як стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави від економічних погроз і що впливають на них інших погроз національній безпеці [13].

На думку М. Фоміной, економічна безпека - стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави від економічних погроз національної безпеки, які на них впливають [14].

Думки авторів мають розбіжності: П. Орлов і А. Бандурка вважають, що це здатність протистояти будь-яким чинникам небезпеки, а А. Новікова, М. Фоміна, Г. Пастернак-Таранушенко говорять, що це стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства і держави від економічних погроз. Проаналізувавши всі поняття, можна запропонувати своє бачення поняття економічної безпеки - це стан і здатність держави і економічної системи протистояти різного роду небезпекам, а також забезпечувати перспективний розвиток економіки і добробуту населення.

Але, на наш погляд, економічна безпека підприємства - це стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою ліквідації погроз і забезпечення ефективного і стабільного функціонування підприємства в поточному і перспективному періодах. Необхідно відзначити, що економічна безпека підприємства характеризується сукупністю якісних і кількісних показників, головним з яких є рівень економічної безпеки, що складає результат оцінки стану використання ресурсів підприємства по критеріях економічної безпеки.

Необхідність подолання кризової ситуації висуває принципово нові вимоги перед вітчизняними підприємствами. Вона вимагає радикальних перетворень у сфері адміністрування економічною безпекою підприємств, розробки і впровадження нових моделей і методів антикризового управління, підготовки не просто фахівців, а дійсних керівників-професіоналів, здатних ефективно управляти економічно стійким виробництвом у своїй професійній сфері, самостійно і безупинно навчаючись, постійно оновлюючи свої знання, адаптуючись до ринкових умов. Істотні перетворення, які відбуваються в

Україні, у житті держави вимагають адекватної адаптації господарюючих суб'єктів до зміни рухливого зовнішнього середовища: зміни системи нормативних актів, банківської, податкової та інших систем. Сучасне суспільство потребує уваги наукового світу до особливостей функціонування соціально-економічних механізмів, які лежать в основі адміністрування системи економічної безпеки підприємств. Бурхливі зміни у виробничій діяльності призвели до появи категорії безробітних, різко знизилася соціальна захищеність значної частини громадян. Волевиявлення політичних і релігійних поглядів у ряді випадків призводять до протистояння різних груп населення. У цих умовах зростає роль державної відповідальності у забезпеченні економічної безпеки, мінімізації ризиків, пов'язаних з виникненням надзвичайних ситуацій, громадського порядку і законності, в екстремальних і кризових умовах при збереженні гідних соціальних і матеріальних умов життя, чого можна досягти заходами адміністрування системи економічної безпеки підприємств на різних рівнях.

Формування адміністративно-правової системи України як макроелемента економічної безпеки підприємств було започатковане із прийняттям Верховною Радою України 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет. Прийняття в 1996 році Конституції України створило необхідні умови для формування адміністративно-правової системи. Однак слід зазначити, що поряд з істотними успіхами України в будівництві державної системи національної безпеки починаючи із різного роду надзвичайних ситуацій, необхідно відзначити істотні недоліки. Відсутність злагодженої єдиної концепції адміністрування економічної безпеки на різних рівнях ієрархії управління соціально-економічними системами, які повинні сприяти економічній безпеці як окремих господарюючих об'єктів, так і держави в цілому. Відсутність науково-обґрунтованих теоретичних положень організації процесу адміністрування системи економічної безпеки в трансформаційні періоди розвитку держави не дозволяють створити обґрунтованого прогнозу розвитку кризової надзвичайної обстановки і стану

суб'єкта господарювання, чинному на цей період адміністративного законодавства. Адміністративно-правові норми такої регуляції закріплені у відомчих нормативних актах України. Проведена підприємствами побудова економічно безпечної адміністративної структури вимагає їх реорганізації.

Форма адміністрування системи економічної безпеки підприємств являє собою сукупність однорідних груп адміністративних дій, які за своїм характером і правовій основі здійснюються з метою забезпечення питань економічного захисту підприємства в цілому, а також персоналу підприємств, громадського порядку і сталого розвитку. Із усього різноманіття цих форм можна виділити організаційні, функціональні і комплексні системи побудови економічної безпеки підприємств.

Безпосередньо організаційні форми відіграють винятково важливу роль у захисті підприємств, охороні громадського порядку, тому що несуть у собі роз'яснювальну роботу, правову пропаганду, організаційну допомогу громадським організаціям, забезпечують взаємодію із засобами масової інформації, надання допомоги потерпілим, у випадку надзвичайних ситуацій на підприємстві - інформацію про збитки.

До правових форм виконавчо-розпорядчої діяльності системи економічної безпеки підприємств відносяться видання актів управління, складання договорів, низка інших адміністративних дій.

Цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт свого впливу досягається різними методами, він становить одну з важливих сторін організації адміністрування системою економічної безпеки підприємств і вимагає глибокого теоретичного обґрунтування цього питання. Різноманіття методів адміністративного впливу можна впорядкувати, з одного боку - як гранично припустимі методи примусу, а з іншого максимально можливі методи переконання. У кожних конкретно взятих соціальних умовах такий діапазон методів буде різний як за числом методів, що використовуються, так і за їх змістом, але в узагальненій уяві тих норм адміністративно-економічних аспектів, які регулюють ці відносини, методи, які використовуються будуть

мати однаковий закон розподілу, що дозволяє робити порівняльну характеристику різних норм адміністрування і вивчати закономірності динаміки їх перетворення.

Адміністрування системи економічної безпеки підприємств зазнає істотних змін в умовах політичної нестабільності держави і кризи в економіці. У новому уявленні виникають проблеми неухильного дотримання законів, зміцнення дисципліни, економічної безпеки на рівні державного управління та на нижчих ієрархічних рівнях. У той же час особливе значення набуває зміст і сутність адміністрування економічної безпеки підприємств, фінансової дисципліни, способи і гарантії її забезпечення, необхідність нагляду і контролю над дотриманням законності на різних рівнях управління.

Проблеми трансформаційного періоду розвитку держави завжди супроводжуються гострою необхідністю перетворень у здійсненні виконавчої влади, організації механізму антикризового управління, їх відносин і ролі домінуючих органів адміністрування системи економічної безпеки на макро та мікро рівнях.

Дослідження теорії адміністрування системи економічної безпеки підприємства як науки управління економічною безпекою безпосередньо пов'язане із процесом розвитку економіки, держави і права. Бурхливі соціальні події минулого сторіччя пов'язані з безперервними політичними, економічними і соціальними перетвореннями, які суттєво впливали на розвиток науки адміністрування системи економічної безпеки. Однак у цей час немає досить повного узагальнення цього процесу, що і вимагає подальшого його вивчення.

На початку ХХ сторіччя адміністративна діяльність як практика державного управління і нормативна база його регулювання тільки почала створюватися. Революційні перетворення 1917 року внесли істотні зміни в організацію державного управління, що суттєво вплинуло на подальшу наукову розробку теорії адміністративної діяльності. У період з 1922 р. по 1929 р. з'являється ряд монографій, пов'язаних з питаннями розвитку науки

адміністрування. У період з 1930 р. по 1936 р., з ряду об'єктивних причин, наука адміністративного управління переживає певну ідейну і кадрову кризу. Після прийняття конституції в 1936 р. починається період активного розвитку теорії адміністративної діяльності.

Конституція чітко визначила органи державного управління, форми їх діяльності, зміст виконавчої і розпорядчої діяльності, був визначений підзаконний характер усіх актів управління; закріплені організація і повноваження місцевих органів галузевого управління, основи адміністративно-правового статусу підприємств [15].

Держава має найбільш значний вплив на формування економічної безпеки підприємства. Використовуючи прямі і непрямі важелі втручання, вона створює і регулює економічні умови діяльності підприємств. Ці умови призначені для захисту економічних інтересів держави і її національної економіки.

Державне регулювання діяльності підприємств носить характер прямого і непрямого впливу. Непряме регулювання управління діяльністю промислових підприємств формує систему мотивації, створює стимулюючі умови для діяльності суб'єктів ринкових відносин і виступає в таких формах, як податкова система, цінова і фінансово-кредитна політика, державне замовлення. Державне регулювання діяльності промислових підприємств незалежно від форми власності на засоби виробництва здійснюється за допомогою правових, економічних і соціальних заходів.

До прямого державного регулювання відносяться розробка державою нормативних актів, положень, заходів, які виявляють безпосередній вплив на діяльність суб'єктів ринкових відносин. У рамках прямого державного регулювання основним інструментом регулювання економічних умов діяльності підприємств є видання законів і документів законодавчого характеру. Особливо важливими є для промислових підприємств законодавчі і нормативні акти з питань оподаткування, інвестиційної діяльності, організаційно-правових форм діяльності підприємств.

Правову основу діяльності підприємств становлять закони, які регулюють правові відносини між державою і підприємством, укази і постанови органів влади з питань господарської діяльності підприємств.

Якщо виходити з визнання підприємництва рушійною силою ринкової економіки, то очевидно, що в суперечці частки і суспільного інтересу (при всій неоднозначності такого розподілу) пріоритет слід віддати приватному інтересу і прямо сказати про це мовою конституційних норм. Представляється цілком слушним твердження, які розкривають зміст норми Конституції передбачені в ст. 42, доповнити положенням про домінуючий суспільний інтерес держави в сфері економіки та підприємницької діяльності, виходячи з визнання підприємництва її головною рушійною силою.

Система законодавчого регулювання діяльності підприємств являє собою багатоступінчасту ієрархічну структуру, основою якої є Конституція України. Правове забезпечення діяльності підприємств представлено Господарським кодексом України від 16.01.2003 року № 436-ІУ (із змінами та доповненнями: з 12 жовтня 2013 року до цього Кодексу внесені зміни згідно із Законом України від 6 липня 2012 року N 5178-VI), Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 3 березня 2005 року N 2452-IV із змінами 14 серпня 2011 року згідно із Законом України від 19 жовтня 2010 року N 2609-VI), Законом України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 р., № 185-V, Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV, Законом України «Про державну статистику» від 17.09.1992 № 2614 –XII, статутом підприємства, Генеральною тарифною угодою, колективним договором, Класифікацією організаційно-правових форм господарювання, затвердженою наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 22.11.1994 року № 288 та іншими правовими документами, що регулюють окремі напрями діяльності підприємства.

Господарський кодекс України встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності.

Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами. Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців — створений відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р., де заснована автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців. Реєстр створений з метою захисту прав кредиторів і третіх осіб у відносинах з юридичною особою і підприємцем через надання публічного доступу до інформації про юридичну особу і підприємця. Закон набув чинності 1 липня 2004 р., а порядок надання відомостей з реєстру був оприлюднений 23 липня 2004 р. [16].

Автори законодавчої ініціативи (зокрема народний депутат Хомутич В.) у пояснювальній записці зазначили, що «відсутність національного Реєстру суб'єктів підприємництва з відкритим доступом до його інформаційного ресурсу гальмує розвиток прозорого, чесного бізнесу, сприяє виникненню так званих «фіктивних» підприємницьких структур. Крім того, до такого стану призводить і розпорошеність інформації про суб'єктів підприємництва по різних відомчим реєстрам, до того ж частина з них об'єктивно є закритими (наприклад — Державний Реєстр фізичних осіб-платників податків, який ведеться Державною податковою адміністрацією). Тобто, відкритість Реєстру, як це передбачається вимогами законодавства ЄС, зокрема порядком функціонування Європейського реєстру бізнесу,

неможлива при веденні такого реєстру контролюючими або силовими органами». У записці зазначається, що проектом Закону враховано вимоги Директив Ради Європи щодо реєстрації суб'єктів бізнесу. Всі вищезазначені законодавчі акти сприяють створенню загальної системи економічної безпеки підприємств як на рівні держави, так і на рівні адміністрування підприємствами.

В останній чверті ХХ сторіччя виходить ряд фундаментальних робіт з адміністративної діяльності. Фактично в Україні адміністративній діяльності завжди приділялася досить глибока увага.

Дане дослідження пов'язане із проблемою організації професійної діяльності із застосування економічної безпеки на підприємствах в екстремальних умовах, формуванням її методом ситуаційного впливу. На наш погляд, будь-яка спроба вивчення проблеми в руслі даної теми потребує теоретичних орієнтирів, без яких "...конкретні дослідження залишаються короткозорими" [2; С. 94]. Тому перш ніж перейти до конкретизації понять і вибудовуванню закономірностей ми, у якості основного теоретичного орієнтира, розглянемо категорію діяльності.

У повсякденному житті ми користуємося терміном "діяльність" у самому широкому змісті: говоримо, наприклад, про "діяльність правоохоронних органів держави" і про "діяльність зовнішніх та внутрішніх елементів підприємства". Діяльність як категорія є предметом вивчення управління рівною мірою, як і предметом вивчення наук про суспільство. Різниця полягає в тому, у яких зв'язках і відносинах, у системі якого руху вона вивчається. Ми зупинимося на аналізі діяльності в умовних рамках економічної науки.

Отже, для початку надамо загальне визначення діяльності. Діяльність - це та форма активного відношення до дійсності, через яку встановлюється реальний зв'язок між людиною та світом, що оточують його [5]. Можна також додати, що ця форма відношення до дійсності має на увазі "...перетворення безпосередньо даних предметів навколишнього середовища, підлегле певним

цілям" [6; С. 20] . Безумовно, ми можемо також говорити про активність персоналу, який прагне задовольнити свою потребу разом із підприємством, однак якщо дана потреба не тільки штовхає персонал на певні дії, але і визначає форму активності, то діяльність персоналу неминуче повинна бути керованою. Однак і в тому, і в іншому випадку ми маємо процес взаємодії суб'єкта з навколишнім світом. Природно, ми будемо говорити винятково про діяльність підприємства і персоналу підприємства як суб'єкта діяльності.

Тут необхідно сконцентрувати увагу на нерозривності і взаємозумовленості понять особистість і діяльність, а саме виділити такі основні моменти:

- носієм діяльності в остаточному підсумку є конкретна людина;
- реальним базисом особистості людини є сукупність його суспільних за своєю природою відношення до світу, відношень, які реалізуються його діяльністю, точніше, сукупністю його різноманітних діяльностей [1];
- особистість людини ні в якому сенсі не є попередньою стосовно його діяльності, як і його свідомість, вона нею породжується;
- свідомість суспільства, так само як і свідомість персоналу підприємства, визначається характером відносин, що складаються в суспільній діяльності на підприємстві, у той час як діяльність формується свідомістю конкретних індивідів, що утворюють формальні та неформальні групи;
- відповідно тому як індивідуальна виробнича діяльність не існує поза суспільним виробництвом, так і індивідуальна свідомість не існує поза суспільною свідомістю [2; С. 165].

Таким чином, у якості простих моментів діяльність містить у собі обидва полюса, що зв'язуються нею: полюс суб'єкта і полюс об'єкта. Ці два полюси являють собою особливу форму руху системи в цілому, що відповідно підкорюється власним законам [3; С. 246]. Відбувається постійне

перетворення об'єкта суб'єктом і навпаки, це перетворення, у свою чергу, породжує якісно нові типи взаємодії. Усе разом являє собою єдиний безперервний процес.

Для подальшого просування в даній темі доцільно поставити наступні питання: яке ж місце займає в цьому процесі держава, підприємство, конкретна людина? Яким чином змінюються його можливості і як працюють економічні механізми регуляції безпечної діяльності підприємств? Що являє собою діяльність, узятя в умовних рамках адміністрування підприємств із урахуванням наявності або відсутності системи економічної безпеки підприємства? Дослідженням цих питань займається наука про аналіз економічної безпеки підприємств. До її завдань відноситься вивчення різних форм, видів і рівнів безпечної діяльності об'єктів дослідження, особливостей їх структури і мікроструктур, що реалізують їх економічні механізми, і, нарешті, тих особливостей, які здобуваються в діяльності самим суб'єктом підприємництва [4; С. 244]. Тим більш важливим представляється вивчення адміністрування системи економічної безпеки на різних рівнях, особливо осіб, які ухвалюють рішення, осіб керівників. От що пише про вивчення економічних явищ Б.Ф. Ломів: «Труднощі дослідження економічних явищ полягають у тому, що вони не утворюють деякої замкненої системи, яка існує ізольовано від інших систем матеріального світу» [17]. Таким чином, розгляд методології адміністрування системи економічної безпеки підприємств потребує визначення категорії діяльності, і, безумовно, економічних знань.

В історії вивчення діяльності адміністрування однією з яскравих тенденцій є розподіл діяльності адміністрування на внутрішню та зовнішню. Особливо це характерно для закордонних авторів (хоча про внутрішню діяльність адміністрування і зв'язки її зі свідомістю говорив такий корифей вітчизняної науки, як С.Л. Рубінштейн). Двочленна схема Стимул-Реакція, запропонована біхевіористами для відбиття суб'єкт-об'єктних відносин, доповнювалася і трансформувалася (з метою подолання так званого

"постулату безпосередності") тією чи іншою мірою представниками різних напрямків. Школою К. Левіна проводилося вивчення внутрішніх мотивуючих факторів; про культурну детермінацію поведінки і діяльності адміністрування по-різному говорили німецькі і американські вчені-культурологи (схема Л. Уайта "організм людини $\times$ культурні стимули = поведінка"); дослідженням регулювання поведінки через вивчення зворотних зв'язків займалися Н.Н. Ланге та Н.А. Бернштейн [1]. У середовищі цього різноманіття напрямків особливе місце займає вітчизняна школа, що відрізняється принципово іншим підходом до вивчення діяльності. До речі, першим виділив діяльність в особливу категорію саме російський вчений М.Я. Басів.

Кардинальним кроком з боку вітчизняної школи є виділення категорії предметної діяльності адміністрування як діяльності безпосередньо практичного процесу. При цьому внутрішня діяльність визнається "дериватом" зовнішньої, зберігаючи її загальну структуру. Функція відбиття реальності, яка породжується предметною діяльністю, зі своєї сторони, направляє, орієнтує, регулює цю саму діяльність. У такий спосіб відбувається реалізація принципу єдності діяльності. Даний підхід до розуміння діяльності адміністрування процесом є значно більш глибоким і продуктивним, чим сумарна сукупність різних думок із приводу окремих аспектів діяльності адміністрування.

Отже, предметність діяльності адміністрування можна охарактеризувати в такий спосіб: об'єкти зовнішнього середовища не безпосередньо впливають на суб'єкт, а лише будучи перетворені в процесі діяльності, завдяки чому досягається більша адекватність їх відбиття у свідомості. Таке розуміння поширюється не тільки на пізнавальні процеси, а на всі структурні елементи дослідження проблемних ситуацій.

Важливо також, крім предметності, урахувувати історичність діяльності адміністрування, її суспільний характер. Це друге з основних положень, висунутих вітчизняними вченими. Воно полягає в наступному: при всій своїй своєрідності діяльність адміністрування являє собою систему, включену в

економічну систему відносин суспільства; поза цими відносинами діяльність із адміністрування взагалі не існує. Як саме вона існує, визначається тими формами і засобами спілкування, які породжуються розвитком виробництва і які не можуть реалізуватися інакше, як у діяльності конкретних людей [1; 11].

Багатьма вченими пропонувалися різні схеми і рівні аналізу діяльності (В. М. Гордон і В. П. Зінченко, В. Д. Шадриков, Б. Г. Ананьєв, М. С. Каган і ін.), однак усі вони так чи інакше перетинаються в основних характеристиках діяльності, які ми зараз виділимо в якості підсумку вищевикладеного. Отже, діяльність як економічна категорія має такі характеристики:

- суб'єктність;
- уявленість;
- предметність;
- історичність;
- безперервність.

Тепер, для того, щоб перейти до аналізу діяльності, необхідно мати уяву про її будову і механізми. Не розділяючи динамічного і структурно-функціонального планів аналізу, ми опишемо основні поняття, з яких складається розуміння про закономірності цього складного процесу.

У першу чергу, необхідно зв'язати поняття діяльності адміністрування з поняттям мотиву: "діяльності без мотиву не буває; "невмотивована" діяльність - це діяльність не позбавлена мотиву, а діяльність із суб'єктивно і об'єктивно схованим мотивом" [3; С. 153]. За А.Н. Леонтєвим, мотив є предметом діяльності, за яким неминуче стоїть потреба. Таке визначення хоч і відрізняється від загальноприйнятого, але несе в собі досить глибокий зміст. У цілому мотив можна охарактеризувати як те, заради чого відбувається діяльність. При цьому мотив не тільки спонукає, але і формує діяльність.

Важливим є виділення поняття потреби як стану персоналу підприємства, яке створюється нестатком у якому-небудь об'єкті, необхідному для його існування і розвитку та виступаючому джерелом його активності.

Слід підкреслити, що лише предметний нестаток здатний спонукати до конкретних дій, тобто направляти діяльність.

Дія являє собою основну одиницю аналізу діяльності адміністрування. Вона являє собою процес, спрямований на реалізацію поставленої проміжної мети. Звичайно, діяльність розвертається як система послідовних дій, кожна з яких вирішує приватне завдання, неначе "робить крок" у напрямку до мети.

Ціль - це усвідомлена уява бажаного результату, яка визначає характер і способи дій людини. Очевидно, що для досягнення загальної мети (уява бажаного результату та інформація про те, як цю уяву реалізувати) дії людини послідовно підкоряються приватним цілям (завданням), при цьому загальна мета виступає у формі знання.

Актами (ланками), на які розпадаються дії, є операції. Характер операцій, які використовуються, залежить від умов, у яких відбувається дія. Операції розкривають також технічну сторону виконання дії, його техніку і засоби. Для того щоб грамотно розрізнити поняття дій і операцій, необхідно розуміти, що дії співвідносні цілям, а операції - умовам. Проте, операції і дії не становлять по відношенню один до одного ніякої "окремоті" [2, с. 15].

Дроблення процесу діяльності на структурні елементи, безумовно, не завершує її повноцінного аналізу. Але ми не будемо поглиблюватися в філософський аналіз співвідношення і у аналіз проблеми свідомості і суспільного буття, а спробуємо створити загальну схему конкретної діяльності, приділяючи значну увагу поняттю мотиву і використовуючи дані мікроструктурного аналізу діяльності.

На початку хочеться процитувати Дж. Ст. Мілля: "Я зрозумів, що для того, щоб бути щасливим, людина повинна поставити перед собою яку-небудь мету; тоді, прагнучи до неї, він буде випробовувати щастя, не опікуючись про нього". Рух – це життя. Те, заради чого здійснюється "рух", формує мотив, співвіднесений з особистим змістом. Справжній мотив тієї або іншої діяльності (ігровий, навчальний, трудовий) може бути прихованим від свідомості. Він оголюється тільки в процесі діяльності, з аналізом її

результатів і емоційних станів, що супроводжують його. Поряд із сенсоутворюючим мотивом, виділяють мотиви-стимули, що супроводжують увесь процес діяльності. Наприклад, у виробничій діяльності основним мотивом для людини може бути корисність для суспільства, у той час як грошова винагорода виступає мотивом-стимулом. Зрозуміло, що такий поділ умовний, тому що на практиці ми зустрічаємося зі складними ієрархічними переплетеннями мотивів, при яких ті самі змісти можуть виявлятися на різних позиціях. Наприклад, одержання грошової винагороди може бути сенсоутворюючим, якщо пов'язане з придбанням значимого для людини майна і т.і. Такий підхід ставить під сумнів схему ієрархії мотивів за А. Маслоу, тому що заперечує можливість закріпленої структури мотивів. І дійсно, у житті ми маємо справу не з діяльністю взагалі, а з різноманіттям окремих діяльностей суб'єкта.

Мотив, таким чином, виконує функції спонукання, напрямку, а також визначає характер руху до мети. Мотив і ціль утворюють свого роду "вектор діяльності", який є вищим її регулятором.

Після одержання результату (продукту) діяльності відбувається порівняння акцепторного результату з реальним. Від підсумків цього порівняння залежить подальший напрямок діяльності.

На підставі аналізу існуючих концепцій Б.Ф. Ломів виділив основні структурні компоненти діяльності: мотив, мета, планування діяльності, переробка поточної інформації, оперативна уява (концептуальна модель), ухвалення рішення, дія, перевірка результатів і корекція дій [17].

У "Тлумачному словнику живої великоросійської мови" В.І. Даля безпека визначається як "відсутність небезпеки, схоронність, надійність". У словнику С.І. Ожегова безпека трактується як "стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки". Отже, за Іващенко, "завдання суб'єкта - самореалізація, самовідтворення, бажане-розширене". Необхідність такого самовідтворення суб'єкта, усвідомлювана як ціль, є можливість.

Перетворення можливості в дійсність відбувається тільки при наявності певних умов.

Система діяльності - є система взаємодії суб'єкта і умов, у яких він існує, самореалізується. Якщо наявні умови (у тому числі й створені самим суб'єктом) дозволяють перетворитися самореалізації суб'єкта з можливості в дійсність, це значить, що така сукупність умов була для неї в цілому сприятливою.

Сам суб'єкт, по визначенню, виступає в цьому процесі як активна сторона. Він прагне опанувати в тій або іншій формі умовами своєї самореалізації.

Сукупність умов існування суб'єкта, якими він опанував (охопив, засвоїв, створив) у процесі його самореалізації, і які він, таким чином, у змозі контролювати, є безпека суб'єкта, безпека його діяльності.

Звідси впливає важливий висновок: безпека - не є стан захищеності інтересів суб'єкта, безпека взагалі не є чим би то не було станом. Безпека є умовами існування суб'єкта, які контролюються ним. Безпека, у загальному виді, - це специфічна сукупність умов діяльності. Саме тому говорять про «безпечні умови діяльності», про знаходження кого-небудь або чого-небудь «у безпечних умовах» і т.і.

Перебувати в безпеці - значить перебувати в безпечних умовах, тобто в таких, які суб'єкт у змозі контролювати в процесі своєї діяльності, у процесі своєї самореалізації.

Необхідно, далі, відрізнити об'єктивну безпеку (тобто об'єктивно безпечні, сприятливі умови) від суб'єктивного уявлення суб'єкта про сукупність умов як безпечних (контрольованих ним), а в дійсності - такими не являються.

Забезпечення безпеки, у свою чергу, є процесом створення сприятливих умов діяльності, процесом оволодіння суб'єктом необхідними умовами власного існування. Забезпечення безпеки суб'єкта є створення умов, при яких реалізовувалися б його інтереси, здійснювалися б поставлені ним цілі,

на підставі яких базуються його цінності. Це, у свою чергу, приводить до думки, що безпека є такими умовами, у яких суб'єкти зберігають і відтворюють свої цінності.

Забезпечення безпеки як процесу оволодіння умовами існування є в той же час процесом реалізації волі суб'єкта як здатності контролювати умови власного існування. Воля і безпека - тісно взаємозалежні явища, що утворюють фундаментальні аспекти соціального буття, найважливіші характеристики соціальних суб'єктів.

Оскільки для кожного суб'єкта кількість умов, у яких він самореалізується, є практично нескінченним, а його можливості завжди обмежені і тому кінцеві, тому мова може йти тільки про той або інший рівень безпеки (так само як і про той або інший рівні волі) і, виходить, так чи інакше, про відносну безпеку суб'єкта, у силу того, що суб'єкт принципово не в змозі контролювати всі умови власного існування.

Якщо, далі, безпека - це безпека діяльності, то її класифікація залежить від класифікації останньої. У філософсько-соціологічній літературі вже викладені результати роботи вчених із наукової типологізації діяльності за різними підставами, цілком достатні для того, щоб класифікація видів безпеки не могла являти собою складну методологічну проблему для дослідників в області теорії безпеки.

Переходячи в категорію економічної діяльності, можна говорити про найважливіші умови існування суб'єкта безпеки, це - ресурси, що вимагаються для задоволення потреби в самореалізації суб'єкта (у виживанні, існуванні і розвитку), і інші суб'єкти безпеки (тобто для ринкових умов - конкуренти). Зважаючи на те, що ресурси є обмеженими, а потреби зростають у зв'язку з розвитком і самореалізацією економічного суб'єкта, то повне задоволення цих потреб виявляється неможливим. Наявність іншого суб'єкту, що має свої власні життєво важливі інтереси і відповідні їм свої потреби, ускладнює картину через прагнення цього суб'єкту також скористатися ресурсами та їх контролювати. При наявності сторонніх

ресурсів потреби двох і більш суб'єктів перетинаються в процесі їх економічної діяльності, і виникає конфлікт відносно ресурсів - конкуренція. Таким чином, безпека одного суб'єкту залежить від безпеки іншого суб'єкту.

Якщо розглядати суб'єкти безпеки не тільки у вигляді рівнозначних за категоріями, наприклад, компанія-компанія або держава-держава, а у вигляді компанія-особистість, держава-компанія, то можна цілком ясно уявити собі, що конфлікти інтересів мають місце й тут, ускладнюючи загальну картину взаємодій.

Таким чином, можна усвідомити, що загрози виникають через конфлікт інтересів із приводу володіння або контролю над ресурсами.

Тобто, для того, щоб забезпечити власну безпеку необхідно ясне розуміння конкурентів (у широкому сенсі) - джерел погроз, їх інтересів, потреб у ресурсах, а також наявності, кількості і якості ресурсів, уже контрольованих конкурентом або наявних на ринку в тому або іншому виді.

З іншого боку, як пише шановний Санкт-Петербурзький експерт у питаннях безпеки В.Д. Провоторов : "Це найважливіша ідея безпеки - з ким би ми не взаємодіяли, на безконтактному рівні, опосередковано, не посиляючи сигналів агресії, не порушуючи правила технічної безпеки, дисципліну або внутрішній порядок і т.п., впливи зворотнього зв'язку до нас завжди будуть „модульовані", тобто обурені впливами на взаємодіючий об'єкт інших об'єктів поза нашим впливом. Спроби розширювати власний вплив або обмежувати вплив інших об'єктів на взаємодіючі завжди мають обмеження (через протидію або обмеженість ресурсів), особливо якщо взяти до уваги кон'юнктивність нашого світу. Із цієї ідеї й випливає роль інформації як інструменту створення такого характеру прямим і зворотнім зв'язкам між об'єктами безпосереднього і близького оточення, при якому вплив одного об'єкту на інший не викликає в останніх небезпечних змінах його властивостей і (або) стану".

З точки зору вищевикладеної теоретичної основи діяльності економічна безпека підприємств це такий вид діяльності, який направлений

на збалансований стан правових і економічних відносин підприємства, а також матеріальних, інтелектуальних і інформаційних ресурсів, який виражає здатність підприємства до поточного стабільного функціонування і перспективного інноваційного розвитку. Адміністративна діяльність з економічної безпеки підприємства створює передумови подальшого підвищення ефективності і економічного зростання і викликає необхідність створення системи безпеки більш високого рівня. Отже, проблема економічної безпеки є ключовою проблемою для виживання будь-якого підприємства, тому що метою економічної безпеки є збереження можливості проведення незалежної економічної політики, забезпечення такого рівню розвитку економіки, при якому створювалися б умови для життя і розвитку особистості, соціально-економічної і військово-політичної стабільності суспільства і збереження цілісності держави, успішного протистояння впливу зовнішніх і внутрішніх погроз.

Список літератури: 1. *Крылов А.А.* и др. Экономическая безопасность: теоретические и практические аспекты деятельности ОВД: Учеб. пособие. М.: 2002. 2. *Судоплатов А.П., Лекарев С.В.* Безопасность предпринимательской деятельности. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 3. *Ярочкин В.И.* Система безопасности фирмы. М.: «Ось-89», 1997. 4. *Коробчинський О. Л.* Методика формування системи економічної безпеки підприємства//Актуальні проблеми економіки. – 2009.– Вип. №4(94). – С.1941. 5. *Богданов И.Я.* Экономическая безопасность России: теория и практика [Текст] / И.Я. Богданов. - М.: ИСПИ РАН.- 2001. -348 с. 6. *Вечканов Г.С.* Экономическая безопасность [Текст] / Г.С. Вечканов.- СПб.: Вектор.- 2005.-256 с. 7. *Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В.* Психология управления.- Хартков: ООО «Фортуна-пресс», 1998, - 464 с. 8. *А.Н. Фомичев.* Административный менеджмент. Уч.пос.,изд. «Дашков и К», М.2005. 9. *Новіков Б.В., Сініок Г.Ф., П.В.Круш.* Основи адміністративного менеджменту. Навч. посіб.- К.: „Центр навчальної літератури”, 2004/ 10. *Бандурка О. М.* Основи економічної безпеки : підруч. /О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с. 11. *Орлов П.І., Духов В.Є.* Основи економічної безпеки фірми: Навч. посібник. – Х.: Прометей-Прес, 2004. – 284 с 12. *Пастернак-Таранушенко Г. А.* Безопасность : система, подсистема, оценки, новое оружие / Геннадий Адольфович Пастернак-Таранушенко // Экономика Украины. – 2000. - № 12. – С. 55-59. 13. Економічна безпека України у транспортній сфері / *А. Новікова* // Економіка України. – 10/2002. – №10. – С.18-25. – На укр. яз. 14. Економічна безпека і соціальний стан України: напрямки взаємодії та забезпечення / *І.М. Фоміна* // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі. Серія. Економічні науки. – 09/2003. – №3. – С.65-75. 15. Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. 16. Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. 17. *Б.Ф. Ломов* «Правовые и социально-психологические аспекты управления» / в соавт. с В. В. Лаптевым, В. М. Шепелем и В. Г. Шориным, М. 1972.- 235с.

9.3 Теоретико-методичні аспекти визначення оптимальної структури капіталу корпорації

Формування в національній економіці корпоративного сектору підіймає велике коло проблемних питань, одним з яких є зниження вартості капіталу розвитку корпорацій. В умовах коли рекапіталізація прибутку не може слугувати надійним і достатнім джерелом забезпечення розвитку корпоративних систем, підвищенням вартості інноваційних та інвестиційних проектів потребує додаткових фінансових залучень, лише використання ресурсів зовнішнього середовища може забезпечувати конкурентоздатність та стабільне економічне положення суб'єктів господарювання корпоративного сектору.

Перед усім необхідно проаналізувати трансформацію підходів до визначення сутності поняття «капітал» в еволюційному ракурсі. Питанням дослідження його сутності, оцінки та структури в історичній хронології займалися такі відомі вчені, як У. Петі, А. Сміт, Д. Ріккардо, К. Маркс, А. Маршал, І. Фішер, Т. Веблен, Й. Шумпетерта ін., а також вітчизняні науковці І.О. Бланк, В.В. Ковальов, В.В. Селезньовта інші [1-11].

Генезис економічної думки щодо формування ефективної (або оптимальної) структури капіталу в теоретичному ракурсі відбувався від теорій стаціонарного співвідношення (дослідження А. Крауса і Р. Літценбергера, Е. Кіма, М. Бредлі, Г. Джареля і Е. Кіма); асиметричної інформації (інвестиційні розроблені в публікаціях С. Майерса, С. Майерса і Н. Мейлафа; сигнальні – С. Росса, Х. Леланда і Д. Пайла), агентських витрат (аналізом займались М. Дженсен і У. Меклінг, Р. Шульц, М. Харріс і А. Равів, Д. Даймонд, С. Гроссман і О. Харт, і Д. Хіршляйфер та А. Такор); з'явилися теорії корпоративного контролю (М. Харріс і А. Равів, Р. Шульц, Р. Ізраель), стейкхолдерів (дослідження Г. Джаррела і С. Пальтцмена), конкурентної стратегії (Т. Оплер і С. Тітман, Дж. Шевальєр, Г. Філіпс) і теорія опціонного ціноутворення (Ф. Блек і М. Шоулз) [1-16].

Капітал, як складна економічна, філософська та правова категорія

вперше розкривається в працях англійського економіста, представника класичної політичної економіки У. Петті [1]. Дослідження в його роботах майнових відносин у взаємозв'язку з виробничими відносинами людей у ході суспільного виробництва стало передумовою для формування класичного підходу в політичній економії, яка базувалась на концепції кругообігу та створення додаткового продукту.

Основоположник класичної політичної економії Адам Сміт [1], під поняттям «капітал» розумів запас продукції, що приносить прибуток, або за допомогою якого працею створюються нові блага. В своїх роботах Сміт розділяє поняття основного й оборотного капіталу. Роботи Д.Рікардо [2] стали у підґрунті дослідження механізму міжгалузевих перетоків капіталу на основі визначення ефективності його віддачі.

К. Маркс[3]у перше визначає капітал у якості відносини, що формуються в процесі кругообігу та проходять різні стадії, його роботи стали у підґрунті визначення його вартості. А.Маршалл [4] розглядає«капітал»не як сукупність речей, а якщось, що має нематеріальну, але тісно пов'язану з речами форму. Дж. Хікс[5] вперше запроваджує аспект часу при визначенні його вартості за допомогою норми прибутку та відсотка. Розвиваючи ці теоретичні положення І. Фішер [6] досліджує капітал з позицій дисконтованого потоку доходу.

Т. Вебленз позицій інституціоналізму зазначав інноваційний характер капіталу, що пов'язан з людською професійною майстерністю та нововведеннями[7]. Й. Шумпетер визначав, що капітал за своєю суттю забезпечує процес розвитку [8].

Сучасні наукові дослідження теж мають різні напрями. Так, Ковальов В.В. виділяє два підходи до визначення сутності «капітал»: бухгалтерський (інтерес власників фірми, капітал – є синонім чистих активів, величина якого розраховується як різниця між сумою активів і величиною зобов'язань) і економічний (сукупність ресурсів, які є універсальним джерелом доходу суспільства) [10].І.Т. Балабанова визначає капітал, як частину фінансових

ресурсів[12]. В.В. Селезньов розглядає капітал, як фінансові ресурси, що використовуються на розвиток виробничого процесу (купівля сировини, товарів та інших предметів праці, робочої сили, інших елементів виробництва [11]).

Основні підходи до визначення поняття «капітал» узагальнені у табл. 1

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «капітал» [1-16]

Назва концепції	Головні представники	Головні визначення сутності поняття капітал
Матеріальна (натуралістична)	Ж.Сисмонді, А.Маршал, П.Самуельсон, К.Макконел, Дж.Міль	Капітал - це засоби виробництва тривалого користування та товари, призначені для продажу
Монетарна теорія капіталу	Дж.Кейнс, І.Бланк	Капітал - це гроші, що приносять процент, так звана рентна теорія капіталу
Теорія людського капіталу	Г.Беккер, Я.Мінсер	Капітал розглядається як сукупність взаємодії двох факторів: “фізичного капіталу” - засоби виробництва та “людського капіталу” - знання, навички та енергія працівників
Системна теорія капіталу К.Маркса	К.Маркс, Ф.Енгельс	Капітал - це вартість, що приносить додану вартість, самозростаюча вартість, як відносини у процесі створення доданої вартості. Форми капіталу: засоби виробництва, робоча сила, гроші, товари
Капітал як потоковий процес	П.Самуельсон, Дж.Кларк, М.Дороніна	Капітал - це введені у відтворювальний процес капітальні блага (фактори виробництва: засоби праці, предмети праці, робоча сила), які взаємодіють між собою у просторі та часі завдяки управлінню

Різні підходи до визначення сутності поняття «капітал», слугують у підґрунті визначення оптимальної його структури. Під структурою капіталу в сучасній економічній теорії розуміють співвідношення власних та залучених коштів, які використовуються суб’єктом господарювання в процесі своєї діяльності.

Так, питання оптимізації структури капіталу досліджували такі провідні вчені: Р. Брейлі, і С.Майерс, М. Міллер, Ф. Модільяні, Дж.К. Ван Хорн, І.О. Бланка, В.П. Москаленко, О.Н. Коробова, В.О. Мертенса, С.В.

Науменкової, Н.О. Олексюка[11].

Початок сучасної теорії структури капіталу представляє теорема Модільяні-Міллера, ця теорія свідчить про відсутність оптимальної структури капіталу та залежності між структурою капіталу ринковою вартістю суб'єкта господарювання, а також про автономність управлінських рішень щодо фінансування та інвестицій. Продовженням даної теорії є теоретичні дослідження про «іррелевантність дивідендної політики», та необхідності урахування фактору оподаткування і витрат.

Подальші дослідження пов'язані з компромісною теорією капіталу (Trade-off-Theory) яка стверджує, що оптимальна структура капіталу знаходиться як компроміс між податковими перевагами, наданими позичковим капіталом, і витратами, пов'язаними з банкрутством. У відповідності до компромісної теорії суб'єктам господарювання, що мають значну долю не грошових матеріальних активів та високу прибутковість діяльності необхідно при оптимізації структури капіталу враховувати оподаткування боргового навантаження, але при наявності ризикових нематеріальних активів діяти за рахунок самофінансування [15].

Продовженням представлених теоретичних положень є теорія субординації Г. Дональдсона, яка передбачає наступний алгоритм оптимізації структури капіталу[15]:

- нерозподілений прибуток і амортизація мають бути використані в першу чергу для фінансування інвестиційної та поточної діяльності;
- дивідендна політика повинна залежати від запланованих грошових потоків та інвестицій;
- пріоритет надається внутрішнім джерелам фінансування приросту капіталу, лише за їх відсутності компанія може скористатися зовнішніми джерелами в такій послідовності: банківські позички, випуск боргових цінних паперів, емісія пайових цінних паперів;
- для розширення інвестування можуть створюватися додаткові внутрішні фонди.

Новий контекст у дослідженні визначення ефективності структури капіталу вносять теорії асиметрично інформації. Їх основою є необхідність урахування розриву між доступністю інформації у внутрішніх та зовнішніх суб'єктів систем корпоративного управління та її об'єктивністю [14].

Теорії асиметричності інформації лягли в основу сигнальних моделей Роса та Майерса-Майлуфа. Модель Роса базується на гіпотезі, щодо різної оцінки реального рівня ризику для інсайдерів та аутсайдерів, так як перші мають більш повну та об'єктивну інформацію щодо індикаторів визначення перспектив розвитку компанії та її фінансових потоків [16]. Сигнальна модель Майерса-Майлуфа базується на припущенні, що менеджмент корпорацій діє в інтересах мажоритарних акціонерів, а міноритарні при емісії цінних паперів не можуть адекватно оцінити ризики [12].

Дослідження структури капіталу проводились і на емпіричному рівні стосовно певних секторів та галузей економіки, що дало змогу виділити фактори та причинно-наслідкові взаємозв'язки стосовно розвитку певних компаній. Проблема таких досліджень полягає в обмеженості факторів, що спостерігалися в історичному ракурсі, це зумовило обмеженість використання отриманих моделей. Раджан та Зінгалес провели дослідження балансових даних 8 тис. підприємств з країн «великої сімки» за період 1987-1991 роки та виявили пропорційну залежність між можливістю зростання, ефективністю діяльності компаній і її фінансовим важелем. Було встановлено прямопропорційну залежність між фінансовим важелем та долею матеріальних активів в загальній структурі активів та загальним розміром активів. Ця залежність спостерігалась для всіх країн ЄС за виключенням Німеччини, але об'єктивних причини такого виключення не були виявлені.

У продовженні цих досліджень Майерс та Майлуф виявили негативну кореляцію між прибутковістю та фінансовим важелем та визначили, що у певних галузях вона різна. Чим вище рівень конкуренції в галузі, тим більше рівномірне інвестування спостерігається на збереженням долі ринку та на

впровадження інновацій, що потребує залучення позиковому капіталу.

З цих позицій, Таггарт, Марш, Оплер та Тітман провели дослідження визначення оптимального рівня заборгованості. В цих дослідженнях визначається оптимальна модель залучення інвестицій через емісію акцій або облігацій.[14].

У вітчизняній економіст І.А. Бланк, зазначає, критерій оптимізації структури капіталу через ефективне співвідношення коефіцієнтів рентабельності власного капіталу та фінансової стійкості підприємства. [14].

Проведене дослідження сутності економічної категорії «капітал», та основних підходів щодо визначення оптимальної структури капіталу доводить, що не існує єдиної теорії «оптимальної структури капіталу корпорації». В певних економічних умовах та при зміні впливу факторів зовнішнього середовища в залежності від життєвого циклу корпоративної системи необхідно вводити критерії оптимізації, які реалізуються у трикутнику економічного розвитку «ефективність-зростання-фінансова стійкість».

Список літератури: 1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа. – М.: Соцэкгиз, –1962.; 2. Риккардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Соч. в 5-ти томах. – М.: Госполитиздат, –1941, т.4.; 3. Маркс К. Капитал. – К.Маркс и Ф.Энгельс, соч., 2-ое изд., т.23,24,25; 4. Альфред Маршалл «Основы экономической науки» (Переводчики:В. Бомкин, Валерий Рысин, Р. Столпер) Издательство Эксмо 832 стр.; 2008 г. 5. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / Дж.Р. Хикс ; [пер. с англ. / общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова]. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – 488 с. («Экономическая мысль Запада»); 6. Фишер И. Покупательная сила денег. Ее определение и отношение к кредиту, проценту и кризисам / И. Фишер; [пер. с англ. подобщ. ред. В.Я. Железнова]. – М.: Финансовое издательство НКФ СССР, 1925. – 399 с.; 7. Потапова И.С. История экономических учений [Электронный ресурс]: учебное пособие / И.С. Потапова. – М.: МГИУ, 2000. – 233 с. – Режим доступа: <http://www.all-ebooks.com>; 8. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.; 9. Бланк І.А. Основи фінансового менеджменту/ І.А Бланк.– К.: Ельга, Ніка-Центр, 2006. – 620с.; 10. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности.—2-е изд., перераб. и доп.—М.: Финансы и статистика, 2000.—512 с.: ил.; 11. Ушаева С.Н. Минимизации уровня финансовых рисков как критерий оптимизация структуры капитала фирмы // Сборник трудов «Теоретико-практические аспекты модернизации социальных, экономических, психолого-педагогических и информационных технологий» Шадринск: Издательство ОГУП «Шадринский дом печати».-2008.- С.67-68 (0,125 п.л.); 12. Myers, S.C. Corporate Financing and Investment Decisions when firms have information that investors do not have / S.C.Myers, N.S. Majluf // Journal of Financial Economics. – 1984. – №13. – S. 187–221; 13. Perridon L. Finanz wirtschaft der Unternehmen/ L.Perridon.– Мьнchen: Vahlen, 1999. – S. 486– 489; 14. Проблема формування ефективної структури капіталу та вибору форм кредитування інвестиційних проектів/ Пантелєєв В.П., к.е.н., доцент, Микова М.С., аспірант Харківський національний університет імені

В.Н. Каразіна; **15.** Brigham E., Gapenski L. Financial Management: Theory and Practice/ E.Brigham, L.Gapenski //DrydenPress. – 2008. – №5. – P. 388; **16.** Ross S.A. The determination of financial structure: the incentive signalling approach / S.A. Ross // The Bell Journal of Economics. –1977. – №7. – S. 23–40.

9.4 Теоретичні аспекти діагностики економічної безпеки функціонування та розвитку корпоративних систем

Трансформаційний характер економіки України, необхідність подолання наслідків світової фінансової кризи та докорінні зміни у фундаментальному базисі розвитку будь-яких соціально-економічних систем на «інноваційну парадигму» вимагають нових підходів до формування систем економічної безпеки суб'єктів господарювання. Крім того, у теоретичному та практичному аспектах відбулася принципова трансформація цільових пріоритетів управління суб'єктами господарювання – що сьогодні більш зорієнтована на підвищення капіталізації, замість прибутку або максимізації фінансового потоку або маржинального доходу. Тобто відбулася еволюція від витратної моделі, коли головним критерієм ефективності діяльності вважався прибуток, до більш пізніших концепцій пов'язаних з максимізацією фінансового потоку, які сьогодні оказались обмеженими у стратегічному аспекті розвитку, тому, найбільше розповсюдження у світі получили моделі засновані на підвищенні капіталізації компанії (що визначається за різними методами) та змішані моделі, що комбінують витратний підхід (маржинальну теорію та теорію граничної віддачі) та модель управління фінансовими потоками (найбільш розповсюдженим є використання моделі на основі розрахунку економічної доданої вартості). Ці суттєві зрушення у теоретико-методологічному базисі, стали підґрунтям для формування нових економічних концепцій, одне з головних місць в яких займає економічна безпека. Дослідження питань пов'язаних з економічною безпекою суб'єктів господарювання показали їх певну обмеженість (вони пояснюють лише управління стійкістю функціонування корпоративного утворення), але коли мова йдеться про забезпечення розвитку у довгостроковій перспективі існуючи теоретичні

надбання віддзеркалюють, практично, лише аспект структури джерел формування капіталу, при цьому сама організаційно-правова структура корпоративного утворення, питання збалансування показників, що характеризують розвиток у трикутнику «ефективність-зростання-стійкість» залишаються за межами дослідження.

Проблемну область з дослідження визначення сутності економічної безпеки підприємства досліджувала велика кількість вітчизняних та закордонних вчених, серед них необхідно виділити: О.І.Барановський, О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко, Б.В.Губський, М.І.Камлик, Т.Т.Ковальчук, Г.В.Козаченко, В.П.Пономарьов, О.М.Ляшенко, В.В.Шлыков, В.В.Криворотов, А.В.Калина, Н.Д.Ериашвілі, А.В.Суглобов, С.А.Хмелев, Е.А.Орлова [1-9], але в цих дослідженнях концентрується увага на певних аспектах економічної безпеки, проблема взаємозв'язку фінансово-економічних аспектів та структурних-інтегративних параметрів діагностики та прогнозування стану економічної безпеки залишаються за межами дослідження.

Нерівноважний стан систем, особливо в умовах переходу від одного стану в інший, пов'язаний з життєвими циклами суб'єктів господарювання корпоративного сектора, зумовлює, з одного боку, концентрацію на необхідності зростання, з іншого боку підвищення ефективності (тобто ми маємо фактори екстенсивного та інтенсивного розвитку). Економічна безпека, з цих позицій може трактуватися як забезпечення стійкого стану системи або наявність у системи цілісності і емергентності.

Дослідження корпоративної форми організації діяльності с точки зору теорії систем дозволяє виділяти структурні елементи у її складі, визначати внутрішні фактори, що впливають на її функціонування та розвиток. Подальші дослідження у цьому напрямку пов'язані з застосуванням кібернетичного підходу до корпорацій як відкритих систем, який вводить динамічний аспект у дослідження та дозволяє проводити аналіз впливу зовнішнього середовища на їх формоутворення, функціонування та розвиток,

композиційний склад з точки зору забезпечення їх стійкості.

У даних умовах, змінюється самі підходи до побудови корпоративного ландшафту, бізнес-система починає виконувати ті специфічні функції, які відображають її ключові компетенції. Як наслідок, функціонування та розвиток корпоративних систем можна представити як нескінченну змінюваність організаційних форм відображення взаємодії людей, спрямованих на задоволення потреб певним способом виробництва (сутність визначає функція або функціональна спрямованість на вдоволення певних потреб).

З цих позицій, поняття розвиток є визначальним з точки зору визначення сутності економічної безпеки. Параметричні складові визначають розвиток через три взаємопов'язані координати: ріст-ефективність-стійкість. Виходячи з даних параметрів досить часто відбувається ототожнення поняття стійкості і безпеки. Тобто система може розвиватися тільки в разі дотримання цих умов: ефективності, стійкості і зростання. Таким чином поняття розвитку включає в себе складові відображають ефективність системи, її масштабованість і стійкість.

Безпека трактується в цьому ракурсі ширше дефініції стійкість і характеризує можливість корпоративної системи протистояти загрозам розвитку, що можуть генеруватися, як у зовнішньому середовищі, так і з огляду загрози припинення життєвих циклів розвитку соціально-економічних систем.

Саме поняття стійкості, трактується, як здатність соціально-економічної системи зберігати свої функції і процеси цілісними, при негативних впливах або при зміні зовнішнього середовища. В, якому то сенсі, це можливість адаптуватися до впливів зовнішнього середовища. Таким чином, можна виділити дві складові стійкості: статичну і динамічну. Статична - збереження цілісності структури і безперервності процесів, динамічна (або адаптивна): здатність швидко змінюватися, тобто

підлаштовуватися під зміну зовнішнього середовища або закономірностям зміни внутрішньої.

Причому, необхідно відмітити, що в науці не існує єдиного визначення поняття «стійкість» (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «стійкість» в залежності від виду системи

Вид системи	Закриті	Відкриті
Сутність визначення поняття «стійкість»	<p>1) збереження об'єкту в цілому (або по частинах) протягом деякого часу (тобто практично забезпечення цілісності);</p> <p>2) стабільність характеристик у часі, постійність характеристик, інертність, інваріантність (стійкість-стабільність);</p> <p>3) здатність зберігати життєво важливі параметри (що діють або законсервовані) за рахунок змін інших параметрів (стійкість-гомеостаз або стійкість-анабіоз);</p>	<p>1) здатність відновлювати первинний стан або рівновагу після впливу зовнішнього середовища (стійкість- можливість самовідновлення, або можливість здійснювати самозбирання з елементів, що стали автономними);</p> <p>2) здатність адаптуватися до умов, що змінилися, перейти в новий рівноважний стан, зміщувати рівновагу (еластична стійкість);</p> <p>3) здатність гасити зовнішню дію за рахунок наявності внутрішніх елементів -"ресор" (буферна стійкість);</p> <p>4) як здатність "не впустити" сигнал, "відстояти незалежність", протистояти дії, реагуючи та відображаючи або не реагуючи (стійкість-опірність);</p> <p>5) здібність до тривалого депонування дій і навіть їх акумуляції, тобто часткової асиміляції (стійкість-потужність);</p> <p>6) здатність пропускати "крізь себе" сигнал (прозора стійкість);</p> <p>7) як здатність зберегти функцію (функції) і структуру (структурно-функціональна стійкість);</p> <p>8) як здатність зберегти траєкторію руху системи (стійкість - гомеорез).</p>

Виділяються декілька методологічних підходів до розгляду цієї дефініції: термодинамічний підхід; метод математичних моделей і альтернативний ним підхід, пов'язаний із безпосередніми вимірами параметрів екосистем. В найбільш загальному сенсі, стійкість системи (англ. stability of system; нім. systemstabilitat) – це властивість системи повертатися до початкового (первинного) стану після припинення дії, яка вивела її з цього стану. У живих системах це виявляється в їх здатності пристосовуватися до

умов існування, що змінюються (тобто мова йде про адаптивну стійкість). Базуючись на цих позиціях, стійкість визначається як здатність систем протистояти зовнішнім і внутрішнім обуренням, зберігаючи рівноважний або гомеостатичний стан, а також структуру, характер функціонування і траєкторію руху, протягом відносно тривалого часу, порівняного із часом перебігу процесів, що змінюють систему. З точки зору А. А. Ляпунова в нематематичному формулюванні сутність поняття «стійкість» визначається як здатність систем на малі зміни вхідних характеристик обурення відповідати лише малими змінами параметрів стану. Із цих позицій, це поняття визначається як незмінність у часі або в просторі, безвідносно до причини (зовнішньої або внутрішньої), інертність, що не передбачає активної реакції системи на дію.

З позицій системного підходу, система вважається стійкою, якщо після зміни значень параметрів обурень через деякий час вона може монотонно, або зробивши декілька коливань прийти до нового стану рівноваги. Нестійка система, навпаки, прийшовши в рух, не приходить до стану рівноваги, а відхилення від положення рівноваги може або постійно збільшуватись, або безперервно змінюватись у формі постійних незгасаючих коливань. Окрім розглянутих вище трактувань сутності поняття «стійкість», існує ще декілька визначень, що використовуються при дослідженні відкритих та закритих систем.

При аналізі підходів до дослідження сутності стійкості соціально-економічних систем, ряд дослідників виділяє декілька її видів: структурну (тобто здатність відновлювати набір складових елементів та взаємозв'язків після впливу обурень); функціональну (здатність зберігати і відновлювати характер функціонування після та під час впливів, навіть при втраті первісної структури) та позиційну (здатність зберігати і відновлювати після обурень положення в соціально-економічному середовищі функціонування і просторову структуру).

З цієї точки зору формування системи безпеки корпоративної системи не повинно заважати її розвитку, а підтримувати і забезпечувати його. Забезпечення розвитку - стійкість не повинна вступати в протиріччя з консервацією системи - тобто консервацією характеристик об'єкта в незалежності від зміни параметрів зовнішнього середовища і внутрішніх закономірностей його розвитку. У даному випадку сильні впливи (зовнішні флуктуації) можуть призвести до її руйнування.

У даному контексті, поняття динамічної фінансової безпеки більш прийнятно, так, як вона припускає зміну організації відповідно до циклами ділової активності національної економіки та життєвим циклом проектів окремого суб'єкта господарювання.

Розглядаючи питання фінансової безпеки суб'єкта господарювання, в основному концентрується увага на його залежності від зовнішніх джерел запозичення. Таким чином, акцент робиться на питаннях фінансової стійкості, рідше на забезпеченні платоспроможності. Такий підхід не дозволяє пов'язувати питання забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання та його економічної ефективності. Беручи до уваги закон спадної економічної віддачі, що пов'язаний з динамікою життєвого циклу суб'єкта господарювання або окремих проектів, які знаходяться в стадії реалізації, і необхідності забезпечення економічного розвитку суб'єкта господарювання, то економічна безпека теж матиме циклічний характер. На різних етапах життєвого циклу до неї будуть пред'являтися різні вимоги.

Від націленості на максимальну ефективність до завдання забезпечення фінансової незалежності суб'єкта господарювання.

Ще одними системними вимогами є визначення суб'єкта економічної безпеки. З цієї точки зору, необхідно розглянути, як мінімум два рівні: з точки зору власників суб'єкта господарювання і самого суб'єкта господарювання. Цілі власників та завдання розвитку суб'єкта господарювання можуть не збігатися. З точки зору цілей забезпечення соціально-економічного розвитку суб'єкта господарювання, завдання

внутрішніх суб'єктів системи корпоративного є похідними від цілей економічного розвитку об'єкта управління. Цілі зовнішніх суб'єктів системи корпоративного управління можуть знаходитися в дисбалансі до цілей економічного розвитку суб'єкта господарювання. Даний постулат приводить до висновку, що саме вони формують загрози цілісності і забезпечення зростання об'єкта управління.

Таким чином, розвиток компанії визначається через ряд пов'язаних параметрів: зростання, ефективність і стійкість. Параметр стійкості буде визначальним для економічної безпеки. Фінансова стійкість суб'єкта господарювання в цьому контексті не співпадатиме з параметрами забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання. У стратегічному аспекті необхідно забезпечення саме економічного розвитку, індикаторами якого є позитивні темпи зміни росту, ефективності. При цьому повинен бути забезпечена стійкість. З цієї точки зору, економічна безпека корпоративної системи отримує більш широке трактування. Тобто всі суб'єкти управління повинні бути зацікавлені в забезпеченні фінансової стійкості. Що реалізується через створення сигналізаційної системи, яка має відображати індикатори фінансового стану компанії і оповіщати зацікавлений коло осіб у стійкості його положення.

Основними суб'єктами системи корпоративного управління є: акціонери; кредитори (суб'єкти залучення коштів для функціонування і розвитку корпорації); менеджмент, персонал; органи державної виконавчої влади (та пов'язані з ними державні структури). Вони переслідують різні фінансові цілі. Так, акціонери мета - максимізація капіталізації (вартості компанії) або максимізація фінансового потоку; кредитори - стабільність погашення плати за залучений капітал

Крім того, поняття «економічна безпека», характеризує можливість забезпечувати емергентность системи під впливом зовнішніх загроз, які відображають негативні прояви внутрішнього і зовнішнього середовища, які можуть його порушити. Такий підхід дозволяє виділити кілька аспектів

економічної безпеки: з боку системного підходу - забезпечення цілісності з точки зору структури або системи; процесний підхід концентрує увагу на безперервності процесу перетворення матеріального потоку в готовий споживчий продукт; інституційний: відповідності інституціональної структури суб'єкта господарювання інституційній структурі національного господарства, а з динамічною точки зору - гнучкість суб'єкта господарювання до змін зовнішнього середовища.

При аналізі підходів до дослідження сутності стійкості соціально-економічних систем з точки зору мікроекономічного підходу, ряд дослідників виділяє декілька її видів: структурну (тобто здатність відновлювати набір складових елементів та взаємозв'язків після впливу обурень); функціональну (здатність зберігати і відновлювати характер функціонування після та під час впливів, навіть при втраті первісної структури) та позиційну (здатність зберігати і відновлювати після обурень положення в соціально-економічному середовищі функціонування і просторову структуру)

Таким чином, економічна безпека розглядається з точки зору безперервності процесів, цілісності об'єкта, емергентності корпоративної системи в цілому, забезпечення ефективності її діяльності і стійкості фінансового стану.

Формування методичного підходу до діагностики та прогнозування рівня економічної безпеки корпоративних систем можливо представити у вигляді наступного алгоритму, представленому на рис. 1.

Первинне виділення типологічно-ідентичних корпоративних структур базувалося на їх кластеризації за показниками масштабу діяльності (валюта балансу, чистий дохід і штатна чисельність персоналу). Враховуючи той суттєвий факт, що показники не є відповідними (чисельність і показники форм звітності), була попередньо проведена операція стандартизації даних, згідно формулі 1:

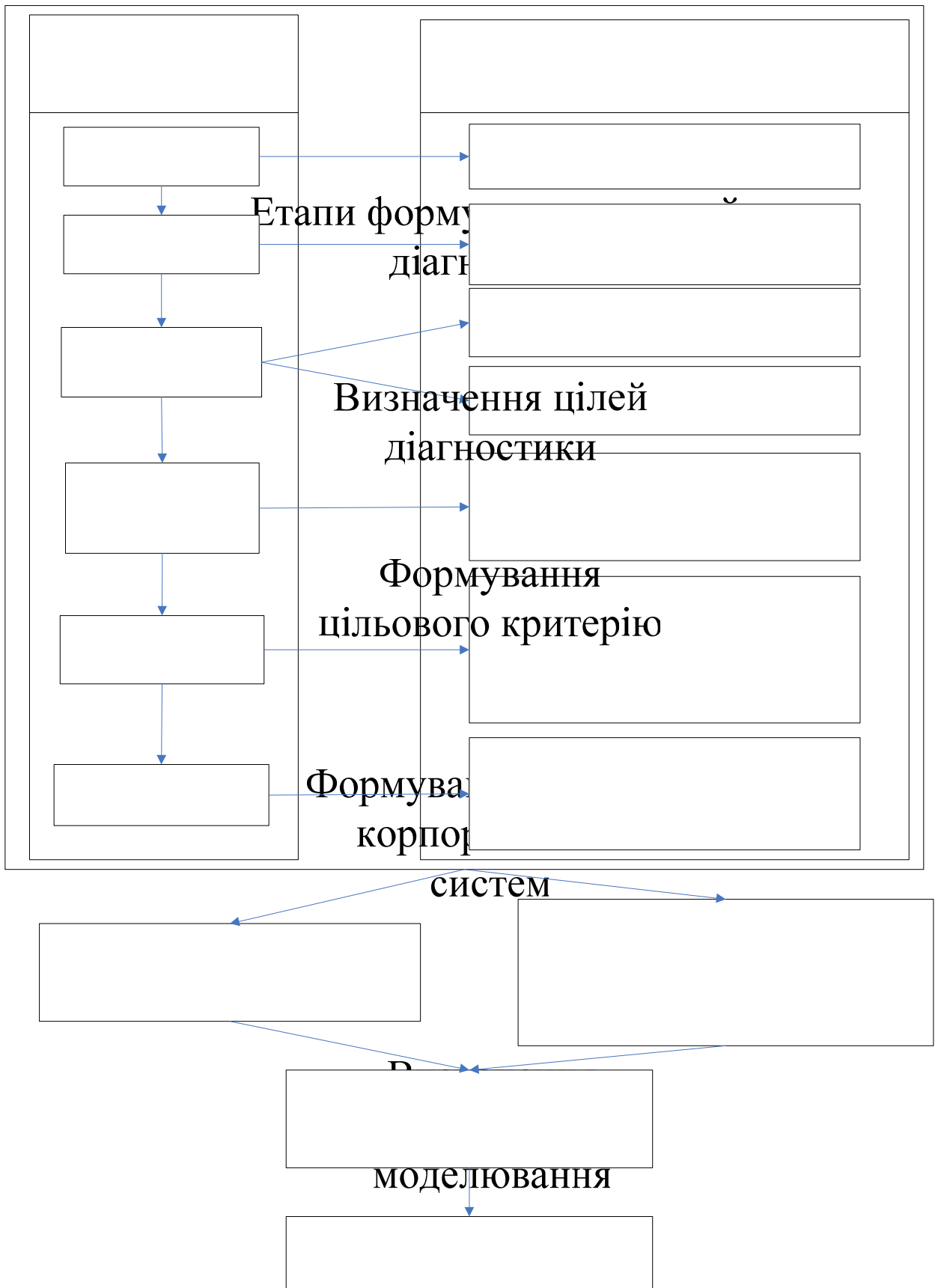

Рис. 1. Методичний підхід до формування моделей діагностики економічної безпеки показників

$$X_{si} = \frac{X_i - \bar{X}}{\sigma_x}, \quad (1)$$

де X_i – вихідне значення змінної;

$\bar{X}$ – математичне сподівання (середнє значення ряду X);

σ_x – дисперсія значень ряду X ;

X_{si} – стандартизоване значення змінної.

Причому необхідно відмітити суттєве спостереження, що зміна масштабів діяльності може відбуватися за рахунок зміни в структурі майнових (корпоративних) прав або інтеграційних зв'язків. Це свідчить про те, що корпоративні системи в процесі свого розвитку можуть істотно змінювати масштаби діяльності як в позитивну, так і в негативну сторону, причому перехід до якісно нової стадії розвитку відбувається внаслідок революційних змін у їх формоутворенні. Тобто рівень економічної безпеки великих корпоративних систем може бути характерно виражений зміною рівня їх балансової вартості і об'ємів доходу, як наслідок, механізм втрати економічної безпеки у великомасштабних і середніх корпоративних системах не однаковий.

Узагальнюючи науково-практичні дослідження щодо застосування показників різного виду, що наводяться у сучасних методиках визначення рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання з точки зору забезпечення фінансової стійкості, необхідно зазначити, що вони базуються на наступних: платоспроможності та ліквідності; ділової активності; ефективності як операційної діяльності, так і віддачі капіталу суб'єкта господарювання, структури його формування та розподілу.

Крім того, система показників повинна передбачати урахування визначення економічних та організаційних координат економічної безпеки корпоративних систем. Загальна схема взаємозв'язку показників запропонованої системи наведена на рис. 2.

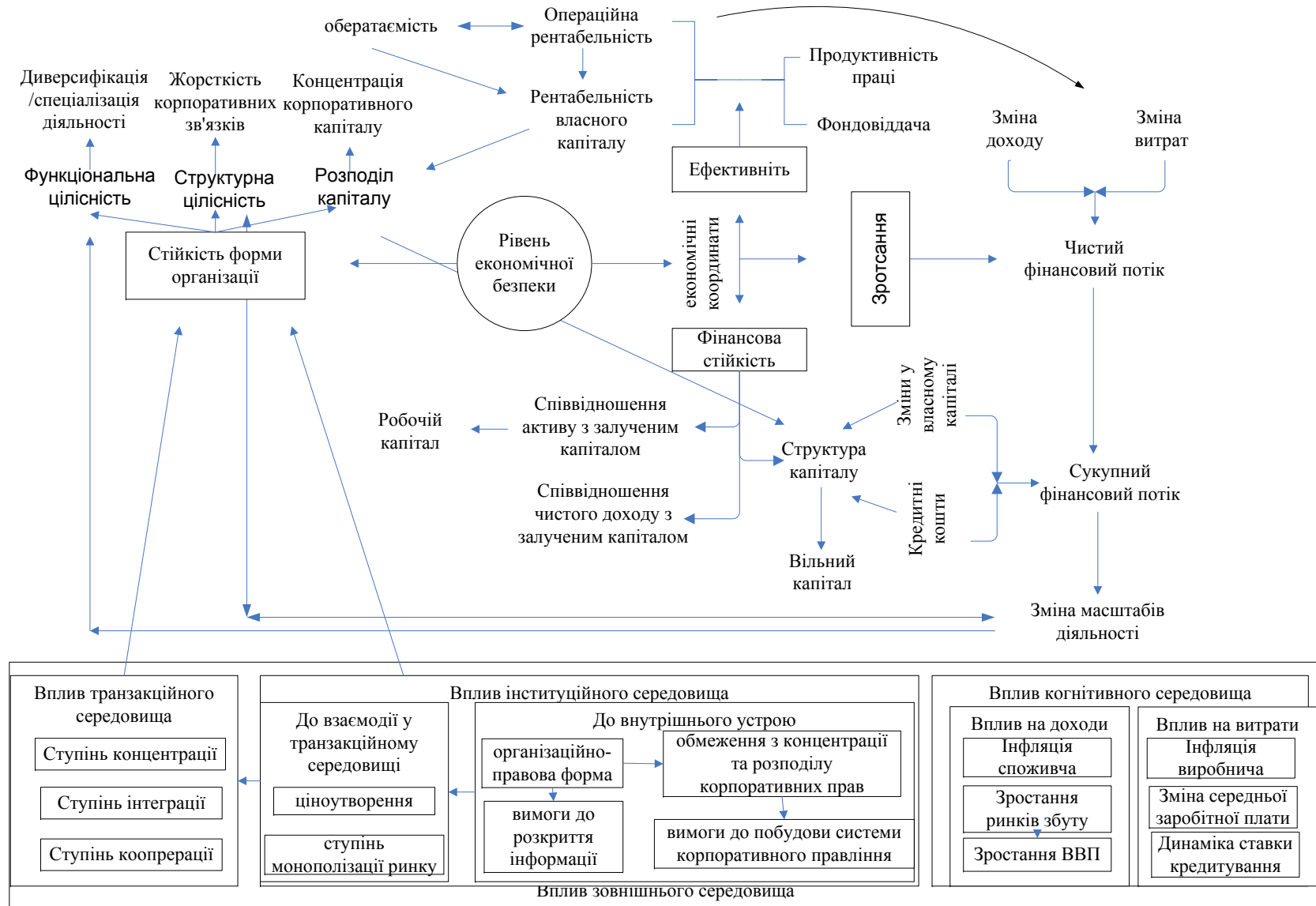

Рис. 2. Схема взаємозв'язку показників визначення рівня економічної безпеки корпоративної системи

Таким чином, особливістю запропонованого методичного підходу є використання не тільки формальних критеріїв діагностики економічної безпеки в економічних координатах, а й урахування організаційних характеристик корпоративних систем, які відповідають тенденціям формування галузевої структури та особливостям перебігу інтеграційних процесів в економіці України.

Відповідно до теорії раціонального інвестора [254], сьогодні в Україні корпоративні системи, в рамках симбіотичної взаємодії, найбільш ефективними (тобто найменш витратними) засобами пристосовуються до конкурентного середовища, яке характеризується швидкими змінами, тобто перебуває в умовах економічної нерівноваги. Як наслідок, прагнення суб'єктів корпоративних відносин до побудови ефективних стійких корпоративних форм через механізми селекції і синтезу зумовлює постійні структурні трансформації корпоративного сектору. Таким чином, інтеграційні процеси зумовлюють структурні трансформації корпоративних систем: їх конструкційну побудову, відбивається на особливостях взаємозв'язку та взаємодією з контрагентами транзакційного оточення, формуванні ієрархії та систем корпоративного управління. Це зумовлює необхідність оцінки ступеню жорсткості корпоративних зв'язків та, відповідно, виділення типологічно-ідентичних корпоративних структур за рівнями їх інтеграційних взаємозв'язків.

Це обґрунтовується чотирма факторами: концентрацією прав власності, концентрацією активів (що відображають структурну концентрацію - співвідношення істотних та допоміжних елементів корпоративної системи), інтеграційними та коопераційними характеристиками корпоративної системи. При цьому інтеграційні аспекти взаємодії певних корпоративних систем, що відбуваються як з перерозподілом корпоративних прав, так і без втрати корпоративного контролю з боку суб'єктів систем корпоративного управління, зумовлюють зміни їх просторової стійкості.

Ступінь жорсткості корпоративних зв'язків (інтеграційних

взаємозв'язків корпоративної системи) передбачається розраховувати за формулою 2:

$$I_{V-o} = \frac{I_{k.p.} * I_{k.a} * I_c * I_i}{I_{V-o} \max}, \quad (2)$$

де I_{V-o} – індекс рівня інтеграційних взаємозв'язків;

$I_{k.p.}$ – індекс концентрації прав власності;

$I_{k.a.}$ – індекс концентрації активів;

I_c – індекс кооперації;

I_i – індекс інтеграції.

Для визначення ступеня жорсткості інтеграційних взаємозв'язків корпоративних систем необхідно провести угруповання суб'єктів господарювання корпоративного сектору економіки, що передбачає категоризацію інтегрального показника, яку пропонується розробляти на основі використання методичного підходу трьох сигм, візуальне відображення якого представлено на рис. 3.

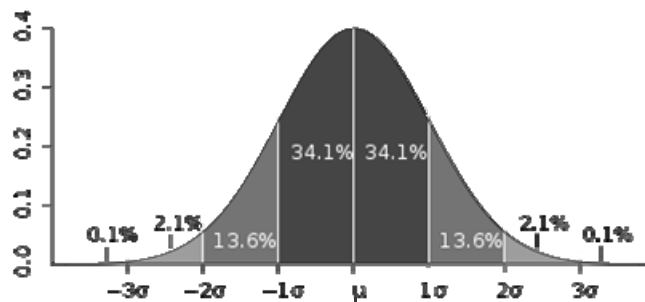

Рис. 3. Правило трьох сигм(3σ)

Сутність правила трьох сигм(3σ) полягає у наступному: практично всі значення випадкової величини при застосуванні нормального закону

розподілення знаходяться в інтервалі $[\bar{x} - 3\sigma; \bar{x} + 3\sigma]$. Більш строге визначення допускає знаходження спостережень в інтервалі шести сигм з достовірністю меншій, ніж 99,7%. Це справедливо при умові, що величина $\bar{x}$ є істиною (отриманою по генеральній вибірці), а не є отриманою в результаті обробки однієї вибірки. Категоризація значень інтегрального показника інтеграційної взаємодії корпоративної системи наступна: низьке значення показника менше - σ (15,8 % спостережень), середнє значення показника знаходиться в інтервалі $[-\sigma, +\sigma]$ (68,2 % спостережень); високе значення показника більше $+\sigma$ (15,8 % спостережень).

Основними принциповими проблемами, що виникають при прогнозуванні рівня економічної безпеки є: 1) визначення необхідних і достатніх параметрів для оцінки її рівня; 2) полягає в так званому «проклятті розмірності» (бажання врахувати в моделі якомога більше показників і критеріїв оцінки може привести до того, що потрібна для її вирішення комп'ютерна система впритул наблизиться до «межі Т'юринга»); 3) наявність феномену «надсистемності» (взаємодіючі системи утворюють систему більш високого рівня, яка володіє власними характеристиками, що робить принципово недосяжною можливість надсистемного відображення і цільових функцій з точки зору систем, що входять до складу надсистеми).

Для подолання перерахованих проблем робляться спроби вживання таких розділів сучасної фундаментальної і обчислювальної математики, як апарат штучних нейронних мереж, теорія хаосу, синергетика. Жорсткі статистичні вимоги до властивостей часових рядів обмежують можливості методів математичної статистики, теорії розпізнавання образів, теорії випадкових процесів і тому подібне. Багато реальних процесів не можуть бути адекватно описані за допомогою традиційних статистичних моделей, оскільки, по суті є істотно нелінійними, і мають або хаотичну, або квазіперіодичну, або змішану (стохастика, хаос-динаміка та детермінізм) основу. У даній ситуації адекватним апаратом для вирішення завдань

діагностики і прогнозування можуть слугувати штучні нейронні мережі, що реалізують ідеї передбачення і класифікації за наявності повчальних послідовностей.

Узагальнюючи наукові дослідження та враховуючи висновки, що були зроблені вище, введемо наступні передумови та обмеження щодо формування методики діагностики і прогнозування рівня економічної безпеки корпоративної системи:

1. Пропонується здійснювати прогнозування на середньострокову перспективу. Підґрунтям цього є те, що в умовах сучасної інноваційної концепції розвитку корпорацій, маючи нелінійний і непередбачуваний вплив зовнішнього середовища, прогнозування на довгостроковий період вкрай обмежене. Це пов'язане з революційними змінами техніки і технологій, які можуть суттєво змінити спосіб виробництва, що також накладає обмеження на інвестиційну діяльність суб'єкта господарювання. Значні інвестиції в умовах бистої зміни способів виробництва стають не ефективними. Висока ентропія зовнішнього середовища (особливо політичні фактори) в Україні не дозволяє робити адекватні довгострокові прогнози, тому моделювання обмежується середньостроковими прогнозами та включає потребу в постійному оновленні значення факторів в моделі.

2. Модель повинна враховувати вплив факторів зовнішнього середовища, які безпосередньо впливають на оцінку діяльності суб'єкту господарювання, відповідно до запропонованого підходу щодо визначення поняття «економічна безпека». Врахування цих факторів дозволяє визначити та скорегувати відповідну «шкалу виміру» для оцінки економічної безпеки за різні періоди діяльності корпоративної системи (або їх груп) та коректно використати дані для їх часового аналізу.

3. Використання найбільш інформативних показників форм статистичної звітності, що виділяються при побудові моделі прогнозування дозволяють з високою достовірністю визначати рівень економічної безпеки.

4. Інтегративні властивості корпоративних систем є сталими та їх

зміни прогнозованими.

Список використаних джерел: 1. Барановський О. І. Фінансова безпека: Монографія. — К.: Фенікс 1999.— 338 с.; 2. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. — К КНЕУ, 2001. — 733 с.; 3. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: Монографія. — К.: Укрархбудінформ, 2001. — 121с.; 4. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності Економіко-правовий аспект: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2005. — 432 с.; 5. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2004. — 638 с.; 6. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємств: сутність та механізми забезпечення: Монографія. — К. Лібра, 2003. —280 с.; 7. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия: Издательство: Алетейя, Санкт-Петербургский университет МВД России, Рязанский институт права и экономики МВД России, 1999. —144стр.; 8. Экономическая безопасность государства и регионов / В. В. Криворотов, А. В. Калина, Н. Д. Эриашвили. —Издательство : Юнити-Дана, 2011. — 352стр.; 9. Экономическая безопасность предприятия / А. В. Суглобов, С. А. Хмелев, Е. А. Орлова. — Издательство : Юнити-Дана, 2012. — 272 стр.